

Ιστορία του Μεσαιωνικού και Νεότερου Κόσμου

Β' Γενικού Λυκείου
ΕΚΔΟΣΗ 2023-24

Ενότητες εντός εξεταστέας ύλης
με βάση το σχολικό βιβλίο: Δημητρούκας Ι. et al. (2020) Ιστορία του Μεσαιωνικού και
Νεότερου Κόσμου, Αθήνα: ΙΤΥΕ Διόφαντος

Επιμέλεια: Ηλίας Τονμασάτος, καθ. ΠΕ78, Δρ Ιστορίας
Κεραμειές, Κεφαλονιά 2024

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΩΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΝΤΕΝ (565-843)

The Eastern Roman Empire under Justinian I, AD 527–565

Η βασιλεία του Ηράκλειου (610-641). Αποφασιστικοί αγώνες και μεταρρυθμίσεις.

β. Εσωτερική αναδιοργάνωση

Για την αποτελεσματικότερη διακυβέρνηση του κράτους επιδιώχθηκε μια εκτεταμένη διοικητική μεταρρύθμιση, η δημιουργία των θεμάτων. Τα θέματα αρχικά ήταν στρατιωτικές μονάδες, μετακινούμενες ανά την επικράτεια. Όταν οι μονάδες αυτές απέκτησαν μόνιμη εγκατάσταση, θέματα ονομάστηκαν οι περιοχές εγκατάστασής τους, οι οποίες εξελίχθηκαν σε διοικητικές περιφέρειες. Την ανώτατη στρατιωτική και πολιτική εξουσία του θέματος ασκούσε ο στρατηγός. Οι στρατιώτες διέθεταν **στρατιωτόπια**, δηλαδή κτήματα, από τα έσοδα των οποίων εξασφάλιζαν και συντηρούσαν το άλογο και τον **οπλισμό τους**. Το κτήμα και η υποχρέωση για στρατιωτική υπηρεσία μεταβιβαζόταν από τον πατέρα στον πρωτότοκο γιο. Τα πρώτα θέματα οργανώθηκαν στη Μ. Ασία περί τα μέσα του 7ου αιώνα. Αργότερα ο θεσμός αυτός, που επρόκειτο να αποτελέσει τη βάση της οργάνωσης του Μεσοβυζαντινού Κράτους, επεκτάθηκε και στη Βαλκανική Χερσόνησο.

Τα νέα διοικητικά μέτρα είχαν σημαντικές συνέπειες για το αμυντικό σύστημα και την κοινωνική οργάνωση του Βυζαντίου:

- Οι μισθοφόροι εξέλπιαν, ενώ οι νέοι στρατιώτες-αγρότες αγωνίζονταν με αυταπάρνηση, επειδή παράλληλα υπερασπίζονταν την ιδιοκτησία τους.

Τι γνωρίζετε για το θεσμό των θεμάτων και πώς εφαρμόστηκε στο Βυζαντινό κράτος τον 7ο αι.μ.Χ.;

Ποιες ήταν οι συνέπειες της διοικητικής μεταρρύθμισης των θεμάτων στο στρατό και την κοινωνική οργάνωση του Βυζαντίου;

- Η μικρή και η μεσαία ιδιοκτησία ενισχύθηκαν και για άλλο λόγο: οι μεγάλοι γαιοκτήμονες αποδεκατίστηκαν στη διάρκεια των αβαροσλαβικών επιδρομών και τα χέρσα χωράφια τους καταλήφθηκαν από ελεύθερους αγρότες ακτήμονες ή μικροϊδιοκτήτες.
- Έτσι, η μεσοβυζαντινή κοινωνία αναδιαρθρώθηκε ριζικά. Οι ελεύθεροι αγρότες συγκροτούσαν τώρα τη δυναμικότερη τάξη της, οργανωμένοι σε εύρωστες και ομοιογενείς κοινότητες χωρίων.

Οι αλλαγές αυτές συνοδεύτηκαν από ορισμένες ακόμη μεταβολές στη δομή της κρατικής μηχανής.

- Από τα μέσα του 7ου αιώνα οι κρατικές υπηρεσίες εξαρτιόνταν άμεσα από τον αυτοκράτορα
- Εξάλλου, εκτός από το **λογοθέτη του Γενικού**, που είχε την ευθύνη των οικονομικών (στο βυζαντινό κράτος)
- το αξίωμα του **λογοθέτη του Δρόμου***, οποίος έγινε βαθμιαία ο πρώτος αξιωματούχος της αυτοκρατορίας, ένα είδος πρωθυπουργού εμφανίστηκε τον 7^ο αιώνα.

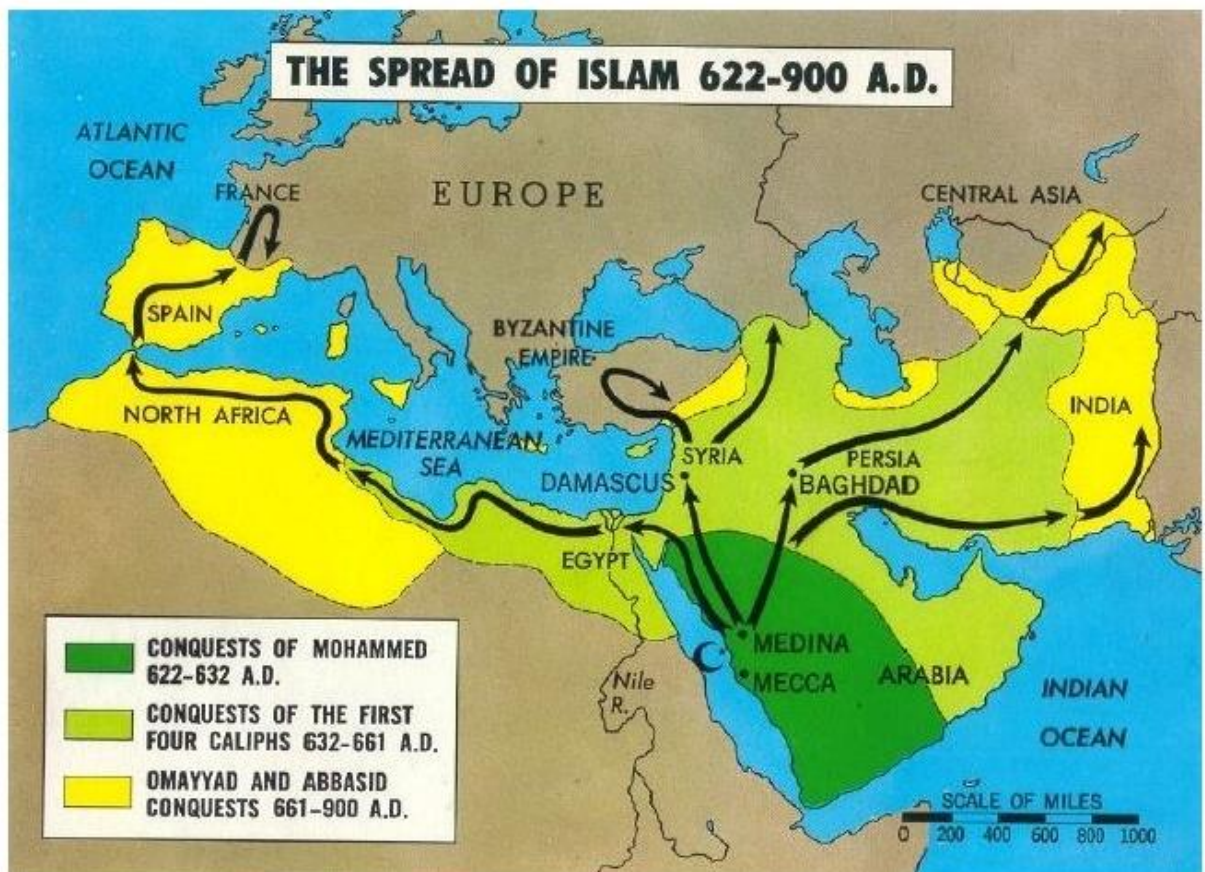
Ποιες ήταν οι συνέπειες της διοικητικής μεταρρύθμισης των θεμάτων στη δομή της κρατικής μηχανής του Βυζαντίου;

γ. Εξελληνισμός του κράτους

- Μετά το 630, όπως θα δούμε παρακάτω, το Βυζαντινό κράτος έχασε μεγάλο μέρος των ανατολικών του επαρχιών, απέκτησε όμως με αυτό τον τρόπο εθνολογική ομοιογένεια, καθώς οι περισσότεροι κάτοικοι του ήταν πλέον Έλληνες ή ελληνόφωνοι.
- Έτσι, τα Ελληνικά πήραν τη θέση που κατείχαν ως τότε τα Λατινικά, ως επίσημη κρατική γλώσσα.
- Η εξέλιξη αυτή αντανακλάται στους επίσημους αυτοκρατορικούς τίτλους. Ο Ηράκλειος υιοθέτησε τον ελληνικό τίτλο βασιλεύς με την προσθήκη πιστός εν Χριστώ, εγκαταλείποντας τους παλαιούς ρωμαϊκούς τίτλους imperator Romanorum (αυτοκράτωρ Ρωμαίων)*, caesar (καίσαρ)* και augustus (αύγουστος)*.

Για ποιους λόγους και με ποιους τρόπους εκδηλώνεται ο εξελληνισμός του Βυζαντινού Κράτους μετά τον 7ο αι. μ.Χ.;

3. Η εμφάνιση του Ισλάμ

Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της αραβικής χερσονήσου πριν την εμφάνιση του Ισλάμ;

α. Η προϊσλαμική Αραβία

- Στη **νότια** Αραβία, πριν από την εμφάνιση του Ισλάμ, είχε διαμορφωθεί μια μόνιμα εγκατεστημένη αγροτική κοινωνία,
- ενώ στη **βόρεια** δέσποζε η φυλετική οργάνωση και οι κάτοικοι ήταν σχεδόν αποκλειστικά νομάδες που επιδίδονταν σε εμφύλιους πολέμους και λεηλατούσαν τα διερχόμενα από τις περιοχές τους καραβάνια. Ωστόσο, οι νομάδες αυτοί δεν αποτελούσαν σοβαρή απειλή για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Να αναφερθείτε στην ίδρυση και τη διάδοση του Ισλάμ από τον προφήτη Μωάμεθ

β. Η οργάνωση των Αράβων

Ο Μωάμεθ, ένας πολυταξιδεμένος οδηγός καραβανιών από τη Μέκκα, που γνώριζε το Χριστιανισμό και τον Ιουδαϊσμό, υπήρξε ο ιδρυτής μιας νέας θρησκείας, που ονομάστηκε Ισλάμ.

Από το 613 άρχισε να διδάσκει δημόσια τη νέα αυτή θρησκεία, κατηγορώντας τους συμπατριώτες του ως ειδωλολάτρες. Για το λόγο αυτό όμως ο Μωάμεθ εκδιώχθηκε το 622 από τη Μέκκα και κατέφυγε στη Μεδίνα, όπου ίδρυσε μια κοινότητα πιστών. Το έτος αποδημίας του Μωάμεθ στη Μεδίνα θεωρείται ως η αρχή της ισλαμικής κυριαρχίας και αποτελεί αφετηρία του χρονολογικού συστήματος των Αράβων (**Εγίρα**). Μέσα σε μια δεκαετία ο Μωάμεθ κατόρθωσε να επιβάλει τη διδασκαλία του και να συνενώσει τις αραβικές φυλές, θέτοντας τέρμα στην πολιτική διάσπαση της Αραβικής Χερσονήσου.

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της ισλαμικής θρησκείας, και ποια η σχέση του με τις γειτονικές θρησκείες; Πώς επιδρά στην καθημερινή ζωή των πιστών;

- Οι πιστοί της νέας θρησκείας ονομάστηκαν μουσουλμάνοι.
 - **Ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων** είναι το **Κοράνιο**.
 - Για τους μουσουλμάνους ιδιαίτερη σημασία είχε ο **ιερός πόλεμος (τζιχάντ)**, δηλαδή η υποχρέωση των πιστών να διαδώσουν με το σπαθί τη θρησκεία τους στους "απίστους". Οι μάρτυρες της πίστης εξασφάλιζαν την είσοδο τους στον Παράδεισο. Η πίστη αυτή των μουσουλμάνων υπήρξε σημαντικός παράγοντας της ραγδαίας εξάπλωσης του Ισλάμ.
 - Το Ισλάμ έχει πολλά δάνεια στοιχεία από τη Χριστιανική και την Ιουδαϊκή θρησκεία.
 - Το Κοράνιο, όμως, δεν καθορίζει μόνο τη θρησκευτική συμπεριφορά των πιστών, αλλά και τα καθήκοντα και τους νόμους που πρέπει να τηρούνται από τους πολίτες, τους υπαλλήλους και τους κυβερνώντες. **Η θρησκευτική κοινότητα ταυτίζεται με το κράτος (θεοκρατικό κράτος)**. Όποιος παραβιάζει τους ιερούς κανόνες δικάζεται από τον Μουφτί ή τον Καδή (δικαστή) βάσει του Κορανίου. Η θρησκευτική δικαιοσύνη δεν διαχωρίζεται από την κοσμική.
 - Ο ανώτατος άρχοντας είναι ταυτόχρονα θρησκευτικός και κοσμικός ηγέτης.
- Μετά το θάνατο του Μωάμεθ (632) ανέλαβε τη διακυβέρνηση της κοινότητας ο **Χαλίφης**, δηλαδή ο τοποτηρητής του Προφήτη.
- Ήταν συγχρόνως το θρησκευτικό πρότυπο που ακολουθούσαν οι πιστοί, αλλά και αρχηγός του κράτους, που συγκέντρωνε στο πρόσωπο του όλη την κοσμική εξουσία.
 - Ως τοποτηρητής του Μωάμεθ, ο Χαλίφης ήταν υπεύθυνος για την εφαρμογή των εντολών του Κορανίου.

Ποιος διαδέχτηκε τον Μωάμεθ και ποιες ήταν οι εξουσίες του;

5. Η Εικονομαχία [726-843]

α. Συνθήκες εκδήλωσης της Εικονομαχίας

Οι δύο πρώτοι Ίσαυροι (Λέων Γ' και Κωνσταντίνος Ε') υπήρξαν, σε συνεργασία με εκπροσώπους του ανωτέρου κλήρου, οι **πρωτεργάτες** του κινήματος της Εικονομαχίας, το οποίο συντάραξε για περισσότερο από έναν αιώνα το Βυζαντινό Κράτος (726-843). Αλλά η εικονομαχία δεν μπορεί να θεωρηθεί καρπός της βούλησης ενός ή δύο αυτοκρατόρων με ιδιότυπες θρησκευτικές ιδέες.

- Ιδεολογική βάση του κινήματος αυτού υπήρξαν οι **ανεικονικές αντιλήψεις*** των κατοίκων των ανατολικών επαρχιών, οι οποίες στηρίζονταν στο επιχείρημα ότι η απεικόνιση του θείου με ανθρώπινη μορφή δεν συμβιβάζεται με τον χαρακτήρα του Χριστιανισμού ως καθαρά πνευματικής θρησκείας.

Ποιοι ήταν οι πρωτεργάτες και ποιες ήταν οι συνθήκες (ιδεολογικές, κοινωνικές, γεωπολιτικές) μέσα στις οποίες εκδηλώνεται το κίνημα της εικονομαχίας;

- Εξάλλου, οι **υπερβολές της λατρείας των εικόνων και των λειψάνων**, μιας λατρείας που άγγιζε τα όρια της δεισιδαιμονίας ανάμεσα στο λαό, ιδιαίτερα στις ευρωπαϊκές επαρχίες, προκαλούσαν σοβαρές αντιδράσεις.
- Τα μέτρα που έλαβε η κεντρική εξουσία για την αντιμετώπιση του προβλήματος, κατά τις αρχές του 8ου αιώνα, δικαιολογούνται από την **κρίσιμότητα των περιστάσεων που αντιμετώπιζε η αυτοκρατορία την περίοδο αυτή**:
 - ο τα **αραβικά πλοία** όργωναν τις βυζαντινές θάλασσες και λεηλατούσαν ακτές, νησιά και πόλεις, παραλύοντας το εμπόριο και απειλώντας ακόμη και την ίδια τη Βασιλεύουσα (717).
 - ο Την ίδια εποχή οι βυζαντινές επαρχίες στη Βαλκανική είχαν κατακλυσθεί από **Σλάβους** και υπέφεραν από τις επιδρομές ενός νέου γείτονα, των **Βουλγάρων**.
 - ο Μέσα στις συνθήκες αυτές ήταν φανερό ότι **η σωτηρία της Αυτοκρατορίας εξαρτιόταν ολοκληρωτικά από τους αγροτικούς πληθυσμούς της Μ. Ασίας** που υπηρετούσαν στους θεματικούς στρατούς και απέρριπταν την ιδέα της αναπαράστασης του θείου. Η εικονομαχική πολιτική ήταν η μόνη που θα μπορούσε να συμφιλιώσει την κεντρική εξουσία με τους πληθυσμούς αυτούς και την πολιτική αυτή αποφάσισαν να εφαρμόσουν οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Ισαύρων.

β. Έναρξη της εικονομαχίας

Ποιο γεγονός στάθηκε αφορμή για την έναρξη της εικονομαχίας;

Πώς εκδηλώθηκε η εικονομαχία και ποιες αντιδράσεις προέκυψαν στο Βυζάντιο και στο εξωτερικό;

Την αφορμή για την έναρξη της εικονομαχίας φαίνεται ότι έδωσε ένας καταστροφικός σεισμός που είχε επίκεντρο το θαλάσσιο χώρο μεταξύ Θήρας και Θηρασίας (726). Ο σεισμός ερμηνεύτηκε ως εκδήλωση θείας οργής, διότι, τάχα, η λατρεία των εικόνων αποτελούσε εκδήλωση ειδωλολατρίας στο χώρο της Εκκλησίας.

- ο Το 726 ο Λέων Γ' εξαπέλυσε την πρώτη επίθεσή του κατά των εικόνων. Με διαταγή του ο στρατός **απομάκρυνε από τη Χαλκή Πύλη των ανακτόρων μια εικόνα του Χριστού**.
- ο Το οργισμένο **πλήθος αντέδρασε** και ξέσπασαν οδομαχίες.
- ο Η αντίδραση κατά της εικονομαχικής πολιτικής **απλώθηκε από την πρωτεύουσα στο Θέμα Ελλάδος** (σημερινή ανατολική Στερεά Ελλάδα). Ο θεματικός στόλος κινήθηκε εναντίον του Λέοντος, αλλά κατατροπώθηκε κοντά στον Ελλήσποντο.
- ο Το πρώτο **επίσημο εικονομαχικό διάταγμα** φαίνεται ότι εκδόθηκε το έτος 730 και προέβλεπε καταστροφή των εικόνων και διώξεις κατά των εικονοφίλων
- ο Οι **διώξεις** αυτές πήραν στην πράξη διάφορες μορφές: βασανιστήρια, εξορίες, δημεύσεις περιουσιών.
- ο Το διάταγμα βρήκε **αντίθετη την εκκλησία της Ρώμης**. Ο πάπας, δυσαρεστημένος, στράφηκε αργότερα προς τους Φράγκους και συνδέθηκε στενά με τους ηγεμόνες τους. Έτσι η εικονομαχία είχε αρνητικές συνέπειες για τις σχέσεις της Αυτοκρατορίας με τη Δύση.

γ. Κορύφωση της εικονομαχίας

Πώς κλιμακώθηκε η εικονομαχία επί Κωνσταντίνου Ε' και πώς έληξε η πρώτη φάση της εικονομαχίας

- ο Η εικονομαχία κορυφώθηκε επί Κωνσταντίνου του Ε', οπότε και προσέλαβε διαστάσεις μιας **ανελέητης εκστρατείας εναντίον των μοναχών και των μοναστηριών**, που αποτελούσαν τα προπύργια της εικονολατρίας.
- ο Η εκστρατεία αυτή νομιμοποιήθηκε από τη **σύνοδο της Ιέρειας** (754), η οποία **καταδίκασε τη λατρεία των εικόνων** και αναθεμάτισε τους οπαδούς της.
- ο Το 787 όμως, επί Κωνσταντίνου ΣΤ' και Ειρήνης, η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος καταδίκασε την εικονομαχία.

δ. Αναζωπύρωση και τέλος της Εικονομαχίας.

Η εικονομαχία αναζωπυρώθηκε από τους αυτοκράτορες Λέοντα Ε' και Θεόφιλο, χωρίς πάντως να έχει την ορμή και το φανατισμό της πρώτης περιόδου.

Να συγκρίνετε την πρώτη και τη δεύτερη περίοδο της εικονομαχίας

Πώς ολοκληρώθηκε η εικονομαχία και ποια η σημασία της έκβασης αυτής της διαμάχης;

- Τελικά, το Μάρτιο του 843, η σύνοδος, που συγκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη από τη μητέρα του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ', Θεοδώρα, και τους συνεργάτες της, Βάρδα και Θεόκτιστο, αποφάσισε την **αποκατάσταση των εικόνων**.
- Η απόφαση της συνόδου αυτής σήμανε την **οριστική αποτυχία του κράτους να υποτάξει ολοκληρωτικά στη βούλησή του την Εκκλησία**.

6. Κοινωνία και οικονομία.

β. Στρατιωτικοποίηση και εποικισμοί

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της στρατιωτικοποίησης της βυζαντινής κοινωνίας μεταξύ 7ου-9ου αι;

Από τα μέσα του 7ου ως τα μέσα του 9ου αι. το Βυζάντιο διέρχεται μια περίοδο κρίσης, η οποία χαρακτηρίζεται από την έντονη κοινωνική παρουσία του στρατού. Η **στρατιωτικοποίηση της μεσοβυζαντινής κοινωνίας** εκφράζεται

- με την εμφάνιση των **οικογενειακών επωνύμων**. Τα **επώνυμα** προσδιορίζουν, σχεδόν αποκλειστικά, στρατιωτικές αριστοκρατικές οικογένειες,
- την **οικοδόμηση πολλών κάστρων**. Τα κτισμένα σε δυσπρόσιτες περιοχές οχυρά κάστρα αντικαθιστούν τις πόλεις που παρακμάζουν.
- Στοιχείο στρατιωτικοποίησης, αλλά και ένδειξη εδραίωσης της βυζαντινής κυριαρχίας αποτελεί και η **βαθμιαία επέκταση του δικτύου των θεμάτων**
 - με τη **διχοτόμηση παλαιότερων μεγάλων θεμάτων** (Μ. Ασία)
 - ή τη **δημιουργία νέων** (Βαλκανική).
 - Με τη **δημιουργία ναυτικών θεμάτων** η αυτοκρατορία κατόρθωσε να θωρακίσει τις παράλιες περιοχές, αλλού σε μικρότερο και αλλού σε μεγαλύτερο βάθος.

Πώς εξελίσσεται ο θεσμός των θεμάτων στη μεσοβυζαντινή περίοδο (7ος-9ος αι)

Ιδιαίτερες δυσχέρειες αντιμετώπιζε η αυτοκρατορία στις ευρωπαϊκές επαρχίες της, όπου είχαν εγκατασταθεί πολλοί σλαβικοί πληθυσμοί. Το Βυζαντινό κράτος, για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα, εφάρμοσε μια συγκροτημένη **εποικιστική πολιτική**:

- πολλοί Σλάβοι μεταφέρθηκαν από τις σκλαβηνίες των Βαλκανίων σε περιοχές της Μ. Ασίας και, αντίστροφα,
- πολλοί μικρασιατικοί πληθυσμοί μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν κατά την περίοδο αυτή στις σκλαβηνίες της Θράκης, της Μακεδονίας και της Νότιας Ελλάδας.

Από τα τέλη του 8ου αι. οι Σλάβοι άρχισαν να ενσωματώνονται στη βυζαντινή κοινωνία και σταδιακά να αφομοιώνονται.

Πώς αντιμετώπισε το Βυζάντιο τα προβλήματα από την εγκατάσταση σλαβικών πληθυσμών στη Βαλκανική; Με ποιες συνέπειες;

7. Σλάβοι και Βούλγαροι

α. Σκλαβηνίες

Οι μόνιμες εγκαταστάσεις των Σλάβων στη Χερσόνησο του Αίμου είναι γνωστές με τον όρο **σκλαβηνίες**. Στο γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας, όπως προαναφέρθηκε, οι σκλαβηνίες αποτελούσαν αυτόνομες νησίδες σλαβικού πληθυσμού, μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης.

- ❖ Στη διάρκεια του 9ου αι., οι σκλαβηνίες που βρίσκονταν στα **βορειοδυτικά** της Χερσονήσου του Αίμου εξελίχθηκαν **στα πρώτα κρατίδια των Σέρβων και Κροατών**.
 - Η ύπαρξη και η ανάπτυξη των δύο αυτών κρατιδίων διευκόλυνε τον εκχριστιανισμό των δύο λαών επί Βασιλείου Α'.

Τι ήταν οι σκλαβηνίες; Τι γνωρίζετε για την αυτονομία τους και την εξέλιξή τους στη Βαλκανική; [εδώ θα μπορούσε να μπει και ερώτημα από την προηγ. Παράγραφο: εποικισμοί]

- ❖ Την ίδια εποχή (9ος αι.), οι σκλαβηνίες που βρίσκονταν **στα νότια** της Χερσονήσου του Αίμου άρχισαν να **ενσωματώνονται στην επεκτεινόμενη θεματική διοίκηση του Βυζαντινού Κράτους**.
- ❖ Οι σκλαβηνίες ήταν αρχικά **ημιαντόνομες** και πλήρωναν φόρο υποτέλειας.

8. Το Φραγκικό Κράτος υπό τις δυναστείες των Μεροβιγγείων και των Καρολιδών.

β. Οι Καρολίδες και η ακμή της φραγκικής δύναμης

Πώς ξεκινάει η δυναστεία των Καρολιδών στο Φραγκικό Κράτος;

Στο Φραγκικό κράτος ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το αξίωμα του αυλάρχη* (**αυλάρχης: (majordomus)**), πρώτος τη τάξει αξιωματούχος των ανακτόρων και έμπιστος του βασιλιά)

- ❖ Το αξίωμα του αυλάρχη απέκτησε νέο κύρος, όταν ο αυλάρχης Κάρολος Μαρτέλος **αναχαίτισε την προέλαση των Αράβων στο Πουατιέ της Γαλλίας (732)**.
- ❖ Ο Κάρολος Μαρτέλος, γόνος μιας ισχυρής αριστοκρατικής οικογένειας, υπήρξε ο **ιδρυτής μιας νέας δυναστείας, της δυναστείας των Καρολιδών**, που διαδέχθηκε τους Μεροβίγγειους υπό τις εξής συνθήκες:
 - ο Πάπας, απειλούμενος από τους Λογγοβάρδους που ετοιμάζονταν να βαδίσουν κατά της Ρώμης, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Βυζάντιο και να προσεταιριστεί τους Φράγκους, στέφοντας το γιο του Καρόλου Μαρτέλου **Πιπίνου** ελέω Θεού βασιλέα* των Φράγκων (754). **Ελέω Θεού βασιλεία: Η αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο μονάρχης έχει λάβει την εντολή της εξουσίας από τον Θεό, και λογοδοτεί μόνο στον Θεό.**
 - Η παπική ευλογία προσέδωσε στη φραγκική βασιλεία μεγάλο **ηθικό κύρος** και με τη στέψη αυτή επικράτησε στην Ευρώπη η αντίληψη της ελέω Θεού βασιλείας.
 - Ο Πιπίνος Α', ως αντάλλαγμα, **δώρισε στην Αγία Έδρα την περιοχή από τη Ραβέννα μέχρι τη Ρώμη, η οποία κατέστη ο πυρήνας του Παπικού Κράτους.**
 - Ο Πιπίνος και οι γιοι του ονομάστηκαν **πατρίκιοι των Ρωμαίων**, τίτλος που συνεπαγόταν την υποχρέωση του βασιλικού οίκου να προστατεύει τη Ρώμη.

Πώς εξελίσσεται η προσέγγιση των Φράγκων με τον Πάπα της Ρώμης και ποιες οι ωφέλειες για κάθε πλευρά;

- Έτσι,
 - ο παπισμός συνδέθηκε στενά με το Βασίλειο των Φράγκων,
 - ενώ το χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, που είχε αρχίσει να ανοίγει όταν κηρύχθηκε η εικονομαχία, έγινε τώρα πολύ βαθύ.

Όταν πέθανε ο Πιπίνος, το Φραγκικό Βασίλειο περιλάμβανε τη σημερινή Γαλλία και ένα μέρος της σημερινής Γερμανίας. Ο διάδοχος του **Κάρολος ο Μέγας (Καρλομάγνος)**

- ❖ **κατέκτησε πολλά εδάφη και** επεξέτεινε σημαντικά την επικράτειά του.
- ❖ Για να ενισχύσει **την εσωτερική οργάνωση του κράτους** του ο Κάρολος πήρε τα ακόλουθα μέτρα:
 1. Διείρεσε τη φραγκική επικράτεια σε 200 περίπου κομητείες. Οι **κόμητες** :
 - ασκούσαν, με τη βοήθεια των **επισκόπων τη στρατιωτική και πολιτική διοίκηση, και συγχρόνως**
 - ήταν δικαστές και
 - φοροεισπράκτορες.
 2. Καθιέρωσε το θεσμό των **βασιλικών απεσταλμένων**, οι οποίοι θα επέβλεπαν την εφαρμογή των νόμων και των διαταγμάτων που εξέδιδε.
 3. Προχώρησε σε **εκκλησιαστική μεταρρύθμιση** που συμπλήρωσε τη διοικητική μεταρρύθμιση. Η Εκκλησία απετέλεσε από τότε παράγοντα συνοχής και ενότητας.

Ποιες ήταν οι αλλαγές που έφερε στο Φραγκικό κράτος ο Κάρολος ο Μέγας;

γ. Το πρόβλημα των δύο αυτοκρατοριών

Η ανάμιξη του Καρόλου στα πράγματα της Ιταλίας χρονολογείται από το **774**, όταν εκείνος **κατέλυσε το κράτος των Λογγοβάρδων**.

Με την επιτυχία αυτή:

- ❖ το Φραγκικό Κράτος ισχυροποιήθηκε, υποσκελίζοντας τα παλαιότερα γερμανικά βασίλεια,
- ❖ και η εξουσία του Καρόλου αναβαθμίστηκε: έγινε μια ισχυρή βασιλεία, που εξουσίαζε ένα κράτος με πολλούς λαούς.
- ❖ Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία επιδίωξε αρχικά να **προσεγγίσει διπλωματικά** το νέο αντίπαλο της. Το 781 τελέστηκαν με κάθε επισημότητα οι **αρραβώνες** του Κωνσταντίνου ΣΤ' με τη Ροτρουήδη, κόρη του Καρόλου.
- ❖ Αλλά οι σχέσεις των δύο κρατών οδηγήθηκαν σε **ρήξη** και το συνοικέσιο τελικά ακυρώθηκε.
- ❖ Αργότερα, εσωτερικές διαμάχες ανάγκασαν τον **πάπα Λέοντα Γ' να ζητήσει τη βοήθεια του Καρόλου, υποσχόμενος να τον στέψει αυτοκράτορα**. Ο φράγκος βασιλιάς αποδέχθηκε την πρόταση.
- ❖ Την ημέρα των Χριστουγέννων του έτους 800, στην εκκλησία του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη, **ο Κάρολος στέφθηκε, σύμφωνα με το βυζαντινό τυπικό, Μέγας και ειρηνοποιός αυτοκράτωρ**, κυβερνήτης του Ρωμαϊκού Κράτους, υπό τις επευφημίες του λαού και του κλήρου.
- ❖ Ο Κάρολος όμως δεν επέλεξε τη Ρώμη, αλλά **το Άαχεν ως έδρα του**. Εκεί ανήγειρε ένα ανάκτορο, το παρεκκλήσιο του οποίου διακοσμήθηκε με έργα τέχνης από τη Ραβέννα και την υπόλοιπη Ιταλία.
- ❖ Η στέψη του Καρόλου είχε ως **αποτέλεσμα να συνυπάρχουν αντιμέτωπες από το 800 και εξής δυο αυτοκρατορίες, μία ανατολική και μία δυτική**.
- ❖ Γι αυτό το λόγο η στέψη θεωρήθηκε **από τους Βυζαντινούς ως σκάνδαλο και σφετερισμός** των νομίμων και αποκλειστικών δικαιωμάτων τους στη ρωμαϊκή κληρονομιά και κυρίως του δικαιώματος χρήσης του όρου βασιλεύς των Ρωμαίων. Η διάσταση μεταξύ Ανατολής και Δύσης επεκτάθηκε τώρα και στην πολιτική σφαίρα.
- ❖ Η οικουμένη διασπάστηκε σε δύο αντίπαλους κόσμους. γλωσσικά, πολιτικά και θρησκευτικά.
 - ❖ Οι Βυζαντινοί ανέμεναν ότι ο Κάρολος θα επιχειρούσε να υποτάξει την Ανατολική Αυτοκρατορία.
 - ❖ Ο τελευταίος όμως επιδίωξε και πέτυχε το **συμβιβασμό με το βυζαντινό αυτοκράτορα ύστερα από δύσκολες και μακρές διαπραγματεύσεις**.

Ποια ήταν η πολιτική του Καρλομάγνου στην ιταλική χερσόνησο και ποιες οι συνέπειές της;

Πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις του Φραγκικού Κράτους με το Βυζάντιο και ποιες ήταν οι συνέπειες αυτών των σχέσεων; Ποιες ήταν οι συνέπειες της στέψης του Καρλομάγνου ως αυτοκράτορα του Ρωμαϊκού Κεάτους;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ : ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΡΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ ΩΣ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (843-1054)

1. Προοίμιο της ακμής Του Βυζαντινού Κράτους (843-867)

Στη διάρκεια της βασιλείας του **Μιχαήλ Γ' (842-867)**

- ❖ επιτεύχθηκε αισθητή **πρόοδος** στον τομέα της **παιδείας** και της **οικονομίας**,
- ❖ ενώ σημειώθηκαν σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες κατά των Αράβων στη Μ. Ασία.

α. Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων

Οι Βυζαντινοί, κατά την περίοδο αυτή, στράφηκαν προς το σλαβικό κόσμο και επιδίωξαν τον εκχριστιανισμό του.

Ρώσοι:

Έτσι, ύστερα από μια ανεπιτυχή επίθεση των Ρώσων κατά της Κωνσταντινούπολης (860), βυζαντινοί ιεραπόστολοι εναπόθεσαν τα πρώτα σπέρματα του Χριστιανισμού στο νεοσύστατο Ρωσικό Κράτος.

Μοραβία:

- ❖ Επακολούθησε το 863 η αποστολή ιεραποστόλων στη Μοραβία ύστερα από πρόσκληση του ηγεμόνα της χώρας Ραστισλάβου.
- ❖ Επικεφαλής της πρεσβείας τοποθετήθηκαν ο λόγιος και γνώστης της σλαβονικής, δηλαδή της αρχαίας σλαβικής γλώσσας, Κωνσταντίνος-**Κύριλλος** και ο αδελφός του **Μεθόδιος** από τη Θεσσαλονίκη
- ❖ Ο Κωνσταντίνος
 - ο επιτόνησε το λεγόμενο **γλαγολιτικό αλφάβητο*** (το αλφαβητικό σύστημα στο οποίο γράφτηκαν τα αρχαιότερα έργα της σλαβικής γραμματείας, και στηρίχθηκε στην ελληνική γραφή)
 - ο και μετέφρασε την Αγία Γραφή στα σλαβονικά. Έτσι η Λειτουργία και το κήρυγμα στη Μοραβία άρχισαν να γίνονται στη σλαβονική γλώσσα,.
- ❖ Στη Μοραβία οι δύο Θεσσαλονικείς εργάστηκαν με ακάματο ζήλο.
- ❖ Αργότερα οι μαθητές τους **εκδιώχθηκαν** από τη χώρα και ο φραγκικός κλήρος κυριάρχησε,
- ❖ Ο βυζαντινός πολιτισμός, χάρη στο έργο των δύο αδελφών, πέτυχε να ριζώσει βαθιά. Οι Σλάβοι οφείλουν τις απαρχές της εθνικής φιλολογίας τους στους δύο αυτούς ιεραποστόλους.

Βούλγαροι:

Στο ζήτημα του εκχριστιανισμού των Βουλγάρων το πατριαρχείο, σε συνεργασία με την αυτοκρατορική εξουσία, έδρασε δυναμικά.

- ❖ Συγκεκριμένα, όταν οι Βούλγαροι ζήτησαν από τον πάπα ιεραποστόλους, το Βυζάντιο επενέβη αστραπιαία, για να αποτρέψει την ένταξη της γειτονικής χώρας στη σφαίρα επιρροής της Δύσης.
- ❖ Στρατός και στόλος απέκλεισαν τα σύνορα και τα παράλια της Βουλγαρίας
- ❖ και έτσι ο βούλγαρος ηγεμόνας Βάρης αναγκάστηκε να ενδώσει. Το 864 μάλιστα βαπτίστηκε στην Κωνσταντινούπολη με ανάδοχο τον αυτοκράτορα και έλαβε το όνομα Μιχαήλ.

β. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο Εκκλησιών και το Πρώτο Σχίσμα

- ❖ Μετά την αποδοχή του βαπτίσματος από το Βούλγαρο ηγεμόνα, ο ελληνικός κλήρος προχώρησε στην οργάνωση της Βουλγαρικής Εκκλησίας σύμφωνα με τις υποδείξεις του πατριάρχη Φωτίου.
- ❖ Ο Βόρης
 - ο συνέτριψε την αντίσταση των βουλγάρων ευγενών (βογιάρων)*, που έμεναν πιστοί στην εθνική θρησκεία,

Να αναφερθείτε στη διαδικασία του εκχριστιανισμού (α) των Ρώσων (β) των Μοραβών (γ) των Βουλγάρων

TIP:
Οι Μοραβοί προσκάλεσαν τους ιεραποστόλους, οι Βούλγαροι εκχριστιανίστηκαν μετά από πίεση

Να αναφερθείτε στον ανταγωνισμό Βυζαντίου-Δύσης για την επιρροή στη Βουλγαρία και την πορεία προς το πρώτο σχίσμα

- ο αλλά γρήγορα απογοητεύθηκε από το γεγονός ότι η διοίκηση της Εκκλησίας ανατέθηκε σε έλληνα επίσκοπο και στράφηκε εκ νέου προς τη Ρώμη.
- ❖ Με τη συμπαράσταση του αυτοκράτορα, ο πατριάρχης Φώτιος απέκρουσε και τη νέα επέμβαση της Ρώμης και κατηγόρησε τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία για θέματα λατρείας και εκκλησιαστικής τάξης, κυρίως όμως για το δόγμα ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται και από τον Υιό (filioque). Το δόγμα αυτό τελικά απορρίφθηκε από τη Σύνοδο του 867 και ο πάπας Νικόλαος αναθεματίστηκε (Πρώτο Σχίσμα).
- ❖ Το βουλγαρικό ζήτημα διευθετήθηκε με απόφαση της Συνόδου που συγκλήθηκε το 870 στην Κωνσταντινούπολη: η Βουλγαρία θα υπαγόταν πλέον στη δικαιοδοσία του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης.

3. Κοινωνία

α. Η ανώτερη αριστοκρατία

Πώς εξελίσσεται η κυρίαρχη τάξη στο Βυζάντιο και τι διεργασίες γίνονται στο εσωτερικό της;

Η σύνθεση της κυρίαρχης τάξης στο Βυζαντινό κράτος είχε αλλάξει ήδη από τον 8ο αιώνα:

- ❖ το κράτος από τότε κατέβαλε προσπάθειες, για να αντικαταστήσει τους παλιούς μεγαλόγαιοκτημονες με μια παλατιανή αριστοκρατία που μισθοδοτούνταν για τα αξιώματα που κατείχε.
- ❖ Οι οικογένειες των νέων γαιοκτημόνων συνέρρεαν τώρα στην Κωνσταντινούπολη, για να εξασφαλίσουν ένα προσοδοφόρο αξίωμα και να ενταχθούν στην αριστοκρατία αυτή.
- ❖ Από τα τέλη του 10ου αι., η αριστοκρατία της γης και η αριστοκρατία των αξιωμάτων συνδέονται με επιγαμίες.
- ❖ Η κυρίαρχη τάξη ενοποιείται. Μέσα σ' αυτή την τάξη δεσπόζουν **οι βασιλικοί**, που μονοπωλούν τα κυριότερα στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα.
 - ο Οι βασιλικοί κυριαρχούν πια κοινωνικά και οικονομικά στην Κωνσταντινούπολη και είναι ακόρεστοι για πλούτο, διότι γνωρίζουν ότι κάποια στιγμή μπορεί να χάσουν την αυτοκρατορική εύνοια.
- ❖ Οι αγροτικές κοινότητες και ο δήμος υφίστανται την ασφυκτική πίεση των μεγάλων γαιοκτημόνων, των **δυνατών**, και περιέρχονται σταδιακά υπό την κηδεμονία και προστασία* τους.

β. Η μεσαία τάξη

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της μεσαίας τάξης στο Βυζάντιο τον 10^ο και 11^ο αι. και ποιος ο ρόλος της στην πολιτική ζωή του Βυζαντίου;

- ❖ Στη διάρκεια του 10ου και του 11ου αι. διαμορφώνεται μια **εμποροβιοτεχνική τάξη**, η οποία αποτέλεσε την πηγή της αναμφισβήτητης ευημερίας του Βυζαντίου κατά την περίοδο αυτή.
- ❖ Αυτό αποδεικνύεται από την αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας (από το 10ο αι. και εξής).
- ❖ Την τάξη αυτή, που η ακμή της τοποθετείται στο πρώτο μισό του 11ου αιώνα, αποτελούσαν **τολμηροί μεγαλέμποροι**, οι οποίοι εγκατέλειπαν προσωρινά την οικογένειά τους, για να επιχειρήσουν **μακρινά ταξίδια και να εμπορευτούν τα**

πολύτιμα προϊόντα της Ανατολής (καρυκεύματα, πολύτιμους λίθους και υφάσματα), από τα οποία εξασφάλιζαν τεράστια **κέρδη**.

- ❖ Η τάξη των επιχειρηματιών, στη διάρκεια του 11ου αι., **άρχισε να συμμετέχει ενεργά στην πολιτική ζωή της αυτοκρατορίας**.
- ❖ Έτσι, απέκτησε τη δυνατότητα να ενθρονίζει και να εκθρονίζει αυτοκράτορες, όπως λ.χ. τον Μιχαήλ Ε' Καλαφάτη (1041-1042), ενώ τα μέλη της έγιναν δεκτά στο σώμα της Συγκλήτου.

γ. Η κοινωνία του χωριού και η πάλη κατά των δυνατών

Ποιες είναι οι κοινωνικές τάξεις στο βυζαντινό «χωριό»

Το βυζαντινό χωριό* (κοινότητα), που εμφανίζεται κατά τον 6ο αι., συγκροτείται από διάφορες κοινωνικές ομάδες.

- ❖ Εδώ δεσπόζει ο **ιερέας** με το αδιαμφισβήτητο ηθικό κύρος του.
- ❖ Τη μεγαλύτερη οικονομική δύναμη κατέχουν, ωστόσο, οι **δυνατοί**, οι οποίοι ζουν, συχνά, κάπως απόμερα από το χωριό,
- ❖ Τον κορμό του πληθυσμού αποτελούν οι **ελεύθεροι μικροϊδιοκτήτες**,
- ❖ βοηθούμενοι συχνά από **δούλους**.
- ❖ Από τα τέλη του 8ου αι. σημειώνεται μια αποφασιστική στροφή στην εξέλιξη της αγροτικής κοινότητας. Οι κοινωνικές διαφορές εντείνονται και ευνοούν τη διαμόρφωση μιας **νέας αριστοκρατίας, η οποία ανέρχεται στη διοικητική κλίμακα και πλουτίζει ταχύτατα**.
- ❖ Οι μικροκαλλιεργητές, υπερφορτωμένοι από φόρους, προτιμούν να παραχωρήσουν τους κλήρους τους και να γίνουν **πάροικοι*** των δυνατών, παραιτούμενοι εκούσια από μια οδυνηρή ελευθερία.
- ❖ Ο φόρος των γεωργών που εγκατέλειπαν τη γη τους επιβάρυνε τους γείτονες, οι οποίοι, αδυνατώντας να πληρώσουν, τρέπονταν και αυτοί σε φυγή. Η αλληλεγγύη των μελών της κοινότητας στράφηκε τελικά εναντίον τους.
- ❖ Για τους λόγους αυτούς ο αγώνας κατά των δυνατών υπήρξε μια από τις σημαντικότερες πλευρές της εσωτερικής πολιτικής των Μακεδόνων. Το μεγαλύτερο πλήγμα για τους δυνατούς αποτέλεσε το **αλληλέγγυον, νόμος που υποχρέωνε τους εύπορους γείτονες να καταβάλλουν τους φόρους των φτωχών αγροτών της κοινότητας**.

Τι ήταν το αλληλέγγυον και ποιες συνθήκες οδήγησαν στη θέσπισή του

4. Διοίκηση και νομοθεσία

γ. Η νομοθεσία

Με τα αξιόλογα νομοθετήματα της Μακεδονικής Δυναστείας επιδιώχθηκε συνειδητά :

- ❖ η απομάκρυνση από το Δίκαιο των Εικονομάχων και
- ❖ η επιστροφή στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, με προσαρμογές όμως που υπαγόρευαν τα νέα κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα.

Πρόχειρος Νόμος. Η αναθεώρηση του ισχύοντος δικαίου άρχισε με την έκδοση του Προχείρου Νόμου (870- 879), **πρακτικού εγχειριδίου που περιλάμβανε διατάξεις Δημοσίου και Αστικού Δικαίου. Ο Πρόχειρός Νόμος αντλεί πολλά στοιχεία από την Εκλογή*** (νομικό έργο των Ισαύρων), παρά το γεγονός ότι ασκεί αρνητική κριτική σ'αυτήν.

Επαναγωγή. Σε μεγαλύτερο βαθμό επηρεάζεται από την Εκλογή η **Επαναγωγή, μια συλλογή νομοθετημάτων που καθορίζουν με ακρίβεια τις αρμοδιότητες του αυτοκράτορα και του πατριάρχη, των δύο κεφαλών της οικουμένης, που συνεργάζονται στενά.** Εμπνευστής της θεωρίας των δυο εξουσιών φαίνεται ότι ήταν ο Φώτιος.

Βασιλικά. Έργο της ίδιας εποχής ήταν επίσης τα **Βασιλικά, η μεγαλύτερη νομική συλλογή της αυτοκρατορίας, η οποία στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην ιουστινιάνεια νομοθεσία και για το λόγο αυτό αντανakλά κυρίως τις συνθήκες του 6ου αιώνα.**

Νεαρές*. Τις ιστορικές συνθήκες των αρχών του 10ου αιώνα αντικατοπτρίζουν κυρίως οι Νεαρές*, από τις οποίες φαίνεται ότι το κράτος ταυτίζεται πλέον με τον αυτοκράτορα και

Σε τι στόχευαν και ποιες ήταν οι σημαντικότερες νομοθετικές ματαρρυσίες στην εποχή των Μακεδόνων Αυτοκρατόρων

τη στρατιωτική και γραφειοκρατική μηχανή του, η οποία επηρεάζει άμεσα την αστική ζωή και οικονομία.

5. Η διεθνής ακτινοβολία του Βυζαντίου

α. Η βυζαντινή διπλωματία

Με ποια μέσα ασκείται η βυζαντινή διπλωματία στα χρόνια των μακεδόνων; Ποιοι είναι αρμόδιοι για την εξωτερική πολιτική;

Σήμερα σε όλα τα κράτη υπάρχουν μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες άλλων κρατών (πρεσβείες και προξενεία) που ασχολούνται με διακρατικά προβλήματα. Αυτό δεν συνέβαινε στο Μεσαίωνα. Κάθε διακρατικό ζήτημα ρυθμιζόταν με ευκαιριακή αποστολή πρέσβων. Πάντως οι πρεσβευτές ήταν, σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο του Μεσαίωνα, πρόσωπα σεβαστά και απαραβίαστα, όπως και σήμερα.

Για να στηρίξει την ασφάλειά του και τη διεθνή δύναμή του, το Βυζάντιο κατέφευγε συχνά στις υπηρεσίες μιας πολύ επιδέξιας διπλωματίας.

Η βυζαντινή διπλωματία, εκτός από τη συχνότατη αποστολή πρέσβων σε ξένες χώρες, χρησιμοποιούσε ένα ευρύτατο φάσμα από τρόπους και μέσα, για να επιτύχει τους σκοπούς της. Τέτοια μέσα ήταν:

- ❖ οι **χορηγίες** (σε χρήμα ή δώρα) στους ξένους ηγεμόνες,
- ❖ η **σύναψη συμμαχιών** (που βασιζόνταν συχνά σε επιγαμίες) και εμπορικών συνθηκών και, το σπουδαιότερο,
- ❖ Ο **εκχριστιανισμός** άλλων λαών.
- ❖ Αρμόδια όργανα:
 - ο **αυτοκράτορας** χάραζε τις κατευθυντήριες γραμμές της εξωτερικής πολιτικής.
 - ο **Λογοθέτης* του Δρόμου**, στενός συνεργάτης του αυτοκράτορα, ήδη από τον 7ο αιώνα, ήταν υπεύθυνος για την υποδοχή ξένων πρεσβευτών, τον ορισμό των μελών των βυζαντινών πρεσβειών κ.ά.

στ. Το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών 1054

Η νορμανδική κατάκτηση (Οι ιταλικές κτήσεις του Βυζαντίου κατακτήθηκαν από τους Νορμανδούς το 1071) διευκολύνθηκε έμμεσα **από το Σχίσμα του 1054**, το οποίο:

- ❖ προκάλεσε έντονη αντιβυζαντινή διάθεση στην Ιταλία και
- ❖ παρεμπόδιζε τη συνεργασία Ρώμης και Κωνσταντινούπολης.

Η έριδα, η οποία οδήγησε στο Σχίσμα των δύο Εκκλησιών:

- ❖ ξεκίνησε από διαφωνίες αναφερόμενες σε **θεολογικά και δογματικά** ζητήματα, όπως ήταν
 - ο η νηστεία του Σαββάτου,
 - ο η αγαμία του κλήρου,
 - ο η χρήση των αζύμων στη Θεία Λειτουργία και,
 - ο κυρίως, το δόγμα της Ρωμαϊκής Εκκλησίας περί εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος και από τον Υιό.

Πώς κλιμακώθηκε η έριδα που οδήγησε στο σχίσμα δυτικής και ανατολικής εκκλησίας; Πού εστιάζστηκαν οι διαφωνίες; Ποια πρόσωπα πρωταγωνίστησαν; Ποιες ήταν οι συνέπειες

- ❖ Κύρια αιτία όμως του Σχίσματος υπήρξε η **διεκδίκηση, εκ μέρους της Ρώμης, της πρωτοκαθεδρίας στο χριστιανικό κόσμο**, την οποία δεν μπορούσε να αποδεχθεί η Κωνσταντινούπολη.

Για το Σχίσμα μεγάλες ευθύνες πρέπει να αποδοθούν:

- ❖ στον πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλάριο και
- ❖ στον καρδινάλιο Ουμβέρτο, εκπρόσωπο της Ρώμης στις διαπραγματεύσεις της Κωνσταντινούπολης. Οι δύο αδιάλλακτοι ιεράρχες εξώθησαν τα πράγματα στα άκρα. Οι συζητήσεις τερματίστηκαν με αμοιβαίους αφορισμούς.

Οι σύγχρονοι δεν έδωσαν στο γεγονός ιδιαίτερη προσοχή. Η κοσμοϊστορική σημασία του Σχίσματος έγινε αντιληπτή αργότερα και κυρίως τις παραμονές της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους.

ζ. Οι σχέσεις με τις ιταλικές ναυτικές πόλεις

Πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις του Βυζαντίου με τις ιταλικές ναυτικές δημοκρατίες στα χρόνια των Μακεδόνων;

Στη διάρκεια του **10ου αι.**: αναπτύχθηκαν οικονομικά οι **ιταλικές ναυτικές πόλεις**,

- ❖ ιδιαίτερα η Βενετία, και έγιναν στενότερος οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο.
- ❖ Ο Βασίλειος Β', για να ανταμείψει τους Βενετούς που μετέφεραν με τα πλοία τους τα βυζαντινά στρατεύματα στο θέμα της Λογγοβαρδίας (Ιταλία), συνήψε μαζί τους μια ευνοϊκή εμπορική συνθήκη.
- ❖ Εγκαινιάστηκε έτσι μια πολιτική παραχώρησης προνομίων στο ιταλικό και ιδιαίτερα το βενετικό εμπορικό κεφάλαιο, που, μακροπρόθεσμα, απέβη μοιραία για τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας.

7. Οικονομία και κοινωνία στη Δυτική Ευρώπη. Το σύστημα της Φεουδαρχίας

α. Χαρακτηριστικά και εξέλιξη

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής κοινωνίας στη Δυτ. Ευρώπη και πώς διαμορφώθηκαν οι σχέσεις εξάρτησης στο σύστημα της φεουδαρχίας

Η κοινωνία του Φραγκικού Κράτους ήταν μια κοινωνία κυρίως αγροτική

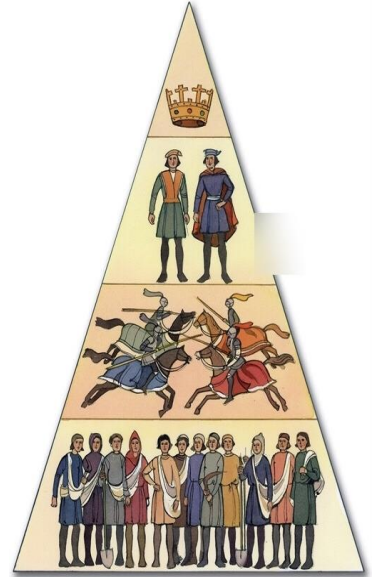
- ❖ . Τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού αποτελούσαν οι αγρότες.
- ❖ Οι συνθήκες ανασφάλειας που κυριαρχούσαν την εποχή των Μεροβιγγείων στην Ευρώπη οδήγησαν τους **αδύναμους να αναζητήσουν την προστασία των ισχυρών**, δηλαδή των αρχόντων.
- ❖ Έτσι οι διάφορες κοινωνικές ομάδες συνδέθηκαν μεταξύ τους **με δεσμούς εξάρτησης**.
 - ο Οι ιεραρχικά ανώτεροι άρχοντες παραχωρούσαν σε άλλους ευνοούμενους υποτελείς τους (βασάλους) εκτάσεις γης,
 - ο για τις οποίες απαιτούσαν ως αντάλλαγμα πίστη, υποτέλεια και διάφορες υπηρεσίες, ενώ ανέλαβαν την υποχρέωση να τους παρέχουν προστασία και κάθε είδους βοήθεια.
 - ο **Η γη που παραχωρούνταν ονομαζόταν **φέουδο** και από τη λέξη αυτή ολόκληρη η ευρωπαϊκή μεσαιωνική κοινωνία αποκλήθηκε φεουδαρχική και οι άρχοντές της φεουδάρχες.**
 - ο Η επίσημη αναγνώριση ενός άρχοντα ως υποτελούς ενός άλλου ισχυρότερου άρχοντα γινόταν με τη λεγόμενη **τελετή της περιβολής**.

- ο Η παραμέληση των υποχρεώσεων εκ μέρους των υποτελών συνεπαγόταν την αφαίρεση του φέουδου.

α. Χαρακτηριστικά και εξέλιξη

Να περιγράψετε την κοινωνική πυραμίδα στην εποχή της φεουδαρχίας

- ❖ Στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας ήταν ο **βασιλιάς**.
- ❖ Οι **άμεσοι υποτελείς του (κομήτες, βαρώνοι, μαρκήσιοι κ.ά)**, που ήταν συγχρόνως και **φεουδάρχες**, αποτελούσαν την **αριστοκρατία**.
- ❖ Από αυτούς εξαρτιόνταν οι **κατώτεροι υποτελείς**, οι οποίοι έπαιρναν επίσης γαίες ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους.
- ❖ Κάτοχοι φέουδων μπορούσαν να είναι και οι **εκκλησιαστικοί άρχοντες**. Το υπόλοιπο τμήμα της κοινωνικής πυραμίδας συγκροτούσαν
- ❖ οι **ελεύθεροι γεωργοί**, που ήταν μικροϊδιοκτήτες,
- ❖ οι **πάροικοι** που αποτελούσαν την πλειονότητα των αγροτών και απολάμβαναν μια περιορισμένη ελευθερία, η οποία κατά τύπους παρουσίαζε διαβαθμίσεις :
 - ο (ήταν δεμένοι με τη γη,
 - ο κατέβαλλαν τέλη στο φεουδάρχη της περιοχής
 - ο και δεν μπορούσαν χωρίς την άδειά του να νυμφευθούν) και,
- ❖ τέλος, οι **δούλοι** που χαρακτηρίζονταν από νομική άποψη ως κινητά αντικείμενα.

β. Η επικράτηση του συστήματος της φεουδαρχίας

Το σύστημα της φεουδαρχίας αναπτύχθηκε στη διάρκεια του 8ου αιώνα, μετά την κατάρρευση της δυναστείας των Μεροβιγγίων. Σταθμό στη διαμόρφωση του συστήματος αποτέλεσαν οι **μεταρρυθμίσεις του Καρλομάγνου**:

- ❖ Ο στρατός, τον οποίο παλαιότερα αποτελούσαν ελεύθεροι αγρότες υπό την ηγεσία του αυτοκράτορα, αλλάζει χαρακτήρα, γίνεται φεουδαρχικός, Τίθεται, δηλαδή, υπό την ηγεσία των φεουδαρχών, καθένας από τους οποίους συμμετέχει με τους υποτελείς του και τον οπλισμό τους. Τη δυνατότητα αυτή αποκτούν οι φεουδάρχες χάρη στην οικονομική και πολιτική δύναμη που σε τοπικό επίπεδο τους εξασφαλίζει το φέουδο.
- ❖ Ανάλογα αποτελέσματα είχε η διοικητική μεταρρύθμιση του Καρόλου, διότι στους βασιλικούς αξιωματούχους παραχωρούνταν γαίες.
- ❖ Οι τρεις αυτές λειτουργίες της φεουδαρχίας (στρατιωτική, οικονομικοκοινωνική και πολιτική) αναπτύχθηκαν πλήρως στο κράτος του Καρόλου και στα κράτη που το διαδέχθηκαν.
- ❖ Έτσι, κατά τους δύο επόμενους αιώνες (10ο και 11ο), οπότε:
 - ο η διάλυση των κρατών των Καρολιδών και
 - ο οι εχθρικές επιδρομές δημιούργησαν κλίμα ανασφάλειας και ενίσχυσαν την ανάγκη προστασίας των κατοίκων, το φεουδαρχικό σύστημα γενικεύθηκε.

Πώς επέδρασαν στο σύστημα της φεουδαρχίας οι μεταρρυθμίσεις του Καρλομάγνου;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΩΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΥΣ (1054-1204)

5. Οικονομικές μεταβολές στη Δυτική Ευρώπη

α. Ο πληθυσμός και η γεωργία

Ποιες αλλαγές στη δυτική Ευρώπη του 11^{ου} αιώνα οδηγούν στη «γεωργική επανάσταση» και ποια είναι τα χαρακτηριστικά της;

Στα μέσα του 11 ου αιώνα παρουσιάζονται στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Ιταλία οι πρώτες ενδείξεις μιας αρχόμενης ακμής.

- ❖ Ο πληθυσμός αυξάνεται και
- ❖ οι καλλιεργούμενες εκτάσεις επεκτείνονται με εκχερσώσεις και αποξηράνσεις.
- ❖ Συγχρόνως ζωντανεύουν το εμπόριο και η βιοτεχνία και ιδρύονται νέες πόλεις.
- ❖ Το χρήμα χρησιμοποιείται και πάλι στις συναλλαγές.
- ❖ Ουσιαστικά πραγματοποιείται **μια γεωργική επανάσταση**, η οποία εκφράζεται με :
 - ο την **αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων** και της συγκομιδής και
 - ο με **τεχνολογικές καινοτομίες**, όπως είναι
 - το τροχοφόρο άροτρο
 - και η τετράτροχη άμαξα.
 - ο Η έλλειψη λιπάσματος επιβάλλει την **τριζωνική καλλιέργεια**. Το χωράφι χωρίζεται σε τρεις ζώνες που καλλιεργούνται εκ περιτροπής. Επιτυγχάνεται έτσι:
 - καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του αγρού και
 - ο πληθυσμός εξασφαλίζει περισσότερη και καλύτερης ποιότητας τροφή.
- ❖ Οι μεταβολές συνέβαλαν:
 - ο στην πραγματοποίηση του αγροτικού εποικισμού και
 - ο στο σχηματισμό αστικών κοινοτήτων.

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των μεσαιωνικών πόλεων στη δυτική Ευρώπη;

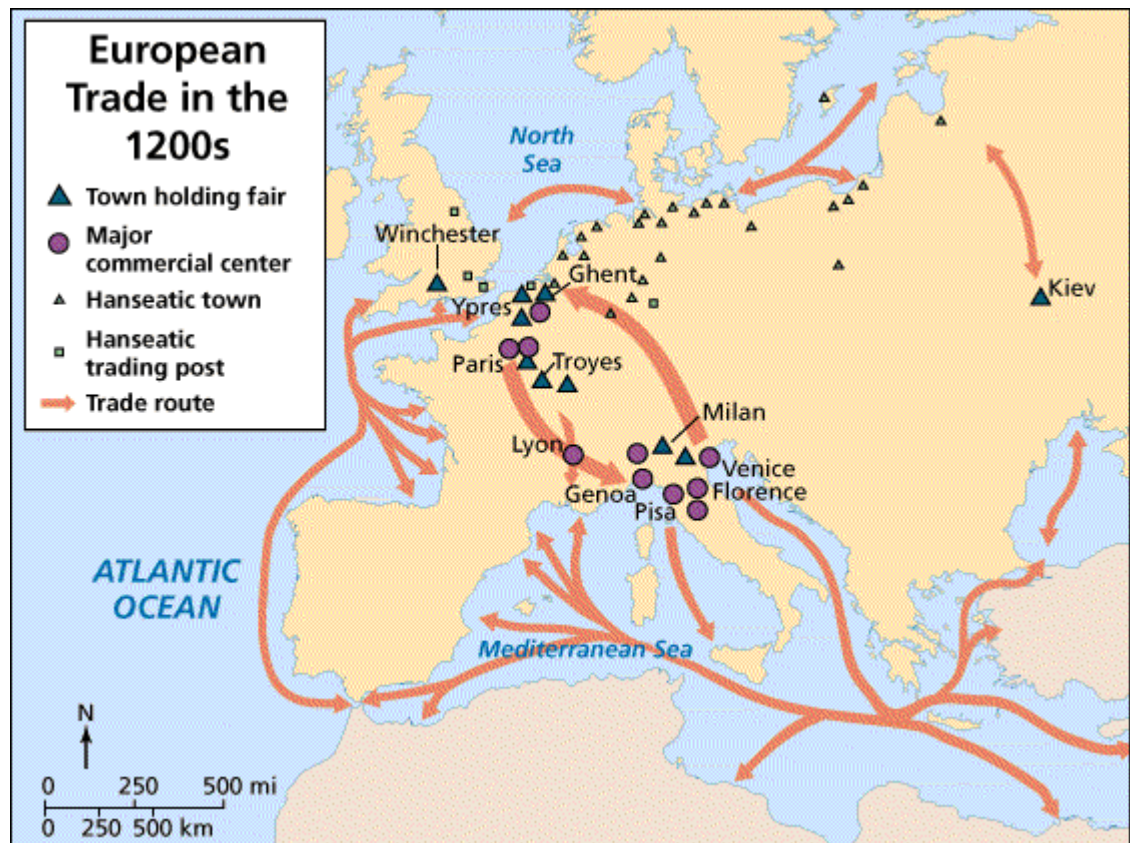
β. Οι πόλεις

Κατά την περίοδο αυτή

- ❖ ιδρύονται πολλές νέες πόλεις και
- ❖ επεκτείνονται οι παλαιοί οικιστικοί πυρήνες,
- ❖ ενώ ανεγείρονται φρουρία.
- ❖ Ο έντονος ρυθμός ανάπτυξης των πόλεων επηρεάζει με τη σειρά του την ύπαιθρο.

Βάση της ζωής στην πόλη είναι ο **καταμερισμός της εργασίας**, ο οποίος επιβάλλεται από την πρόοδο της τεχνολογίας.

- ❖ Ο **νερόμυλος**, του οποίου η χρήση επεκτείνεται στη Δύση, γίνεται πλέον η κύρια πηγή ενέργειας.
- ❖ Στα τέλη του 12ου αιώνα προστίθεται ο **ανεμόμυλος**.
- ❖ Οι **πόλεις** γίνονται:
 - ο κέντρα εντατικής οικοδόμησης και συναλλαγών,
 - ο κινητήριες δυνάμεις της παραγωγής.
 - ο Παράγουν και θέτουν σε κυκλοφορία εμπορεύματα,
 - ο διαδίδουν τεχνικές και νέες ιδέες.
 - ο Αναλαμβάνουν τον κοινωνικοοικονομικό και πνευματικό ρόλο που διαδραμάτιζαν οι μονές στον Πρώιμο Μεσαίωνα.

Πώς αναπτύσσεται
το εμπόριο στη
Δυτική Ευρώπη
μετά τον 11ο
αιώνα;

- ❖ **Αγροτικό πλεόνασμα στις πόλεις.** Αυτή την εποχή σημειώνεται πρόοδος του εμπορίου, αφού το αγροτικό πλεόνασμα διατίθεται στις πόλεις. Οι εμπορικές δραστηριότητες εμφανίζονται στα μέσα του 11ου αιώνα και αναπτύσσονται ιδιαίτερα στη διάρκεια του 12ου αιώνα.
- ❖ **Οδικοί άξονες.** Πρόκειται για ένα εμπόριο με ευρεία ακτίνα δράσης.
 - ο Αναπτύσσεται κατά μήκος των οδικών αξόνων που συνδέουν τα έσχατα σημεία της Χριστιανοσύνης,
 - ο ενώ άλλοι δρόμοι κατευθύνονται προς τα μεγάλα μουσουλμανικά και βυζαντινά κέντρα της Μεσογείου.
- ❖ **Εμποροπανηγύρεις.** Από τα τέλη του 12ου αιώνα αρχίζει να διαδίδεται ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων,
 - ο ιδιαίτερα στη Φλάνδρα και στη γαλλική Καμπανία.
 - ο Προικισμένες με προνόμια, οι εμποροπανηγύρεις αποτελούν στην ουσία μια διαρκή αγορά, όπου:
 - ο δεν προσφέρονται μόνο εμπορεύματα,
 - ο αλλά γίνονται και ανταλλαγές νομισμάτων από ειδικευμένους αργυραμοιβούς-τραπεζίτες
 - ο και χορηγούνται πιστώσεις κυρίως από εβραίους επιχειρηματίες και από τις πλούσιες μονές. Είναι οι πρώτες εκδηλώσεις του χρηματοπιστωτικού συστήματος.
- ❖ **Μεγάλα εμπορικά κέντρα** είναι:
 - ο οι **ιταλικές** ναυτικές πόλεις,
 - ο ενώ στο **Βορρά** ακμάζουν η Μπρυζ και η Βρέμη.
 - ο **Πρωταγωνιστούν** εβραίοι και χριστιανοί έμποροι από τη Βενετία και την Πράγα, οι οποίοι διακινούν κυρίως
 - δούλους,
 - προϊόντα πολυτελείας και

- καταναλωτικά αγαθά (γούνες, μπαχαρικά, χρωματιστά υφάσματα της Φλάνδρας, αλάτι, ξύλο, σίδηρος, σιτάρι κ.ά.).
- Για τη **μεταφορά** των εμπορευμάτων:
 - στην ξηρά χρησιμοποιούνται μεγάλες τετράτροχες άμαξες ή καραβάνια ημιόνων.
 - Στη θάλασσα το εμπόριο διεξάγεται με γαλέρες και κόγκες (τύπος πλοίων του Βορρά)· ως σημειωθεί ότι περί το 1200 καθιερώνεται η χρήση της πυξίδας και του πρυμναίου πηδαλίου.

❖ **Ναυτικές εταιρείες.** Στο μεσογειακό κόσμο, και ιδιαίτερα στη Βενετία και στη Γένουα, γενικεύεται από το 12ο αιώνα η πρακτική της συγκρότησης ναυτικών εταιρειών, που επενδύουν στο θαλάσσιο εμπόριο, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη.

7. Οι Σταυροφορίες

α. Οι αιτίες

Πώς γεννήθηκε η ιδέα των Σταυροφοριών στη Δυτική Ευρώπη; Ποιες απόψεις έχουν διατυπωθεί και ποια ήταν τα πραγματικά αίτια;

Η ιδέα των Σταυροφοριών που γεννήθηκε στη Δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του 11ου αι., προήλθε από το συνδυασμό δύο παραγόντων:

- ❖ της αναβίωσης της αρχαίας παράδοσης των προσκυνημάτων στους Αγίους Τόπους στη διάρκεια του 10ου αι.
- ❖ και της έντονης φημολογίας, που αναπτύχθηκε στη Δύση από το τέλος της χιλιετίας, για ωμότητες σε βάρος των προσκυνητών από την πλευρά των Αράβων και των Τούρκων. Οι τελευταίοι, κύριοι της Βαγδάτης και προστάτες των Χαλιφών ήδη από το 1055, κατέκτησαν τη Συρία και κυρίευσαν τα Ιεροσόλυμα.
- ❖ Οι δυτικοί χρονογράφοι του 12ου αι. αναφέρουν το φανατισμό των Τούρκων ως κύρια αιτία των Σταυροφοριών. Όμως η άποψη αυτή δεν επιβεβαιώνεται από την ιστορική έρευνα.

Στάση του πάπα απέναντι στις σταυροφορίες

- ❖ Η πρωτοβουλία προήλθε από τους πάπες, οι οποίοι είχαν ήδη προσδώσει χαρακτήρα ιερού πολέμου στην επιχείρηση ανάκτησης (Reconquista) των χριστιανικών εδαφών της Ισπανίας από τους Άραβες.
- ❖ Στην πραγματικότητα η ιδέα της σταυροφορίας, η οποία, κατά την επικρατέστερη άποψη, ήταν ξένη στο Βυζάντιο, **προσέφερε στον παπισμό την ευκαιρία να ενισχύσει τη θέση του έναντι των γερμανών ηγεμόνων και ιδιαίτερα του Ερρίκου του Δ'.**
- ❖ Οι πάπες, στον αγώνα τους κατά του Ερρίκου Δ', επιδίωκαν την υποστήριξη των βυζαντινών αυτοκρατόρων.

Στάση του Βυζαντίου απέναντι στις σταυροφορίες

- ❖ Από την πλευρά του ο Αλέξιος Α', στα δύσκολα χρόνια του πολέμου με τους Πατζινάκες και τους Κομάνους, είχε προσπαθήσει να στρατολογήσει μισθοφόρους στη Δύση.
- ❖ Από τον πάπα όμως ο Αλέξιος ανέμενε μισθοφόρους, όχι σταυροφόρους.
- ❖ Επί πλέον, οι σταυροφόροι εμφανίστηκαν μπροστά στην Κωνσταντινούπολη σε μία εποχή που ο Αλέξιος είχε απαλλαγεί από τους κινδύνους και ετοιμαζόταν να εκστρατεύσει στην Ανατολή.
- ❖ Για το λόγο αυτό έγιναν δεκτοί με δυσπιστία.

Κήρυξη της πρώτης σταυροφορίας 1095

Το Νοέμβριο του 1095 ο πάπας Ουρβανός Β' **κήρυξε την Πρώτη Σταυροφορία.** Σύμφωνα με μεταγενέστερους χρονογράφους, οι οποίοι μας δίνουν βέβαια τη γενική ιδέα και όχι το ακριβές περιεχόμενο του λόγου, ο πάπας κάλεσε τους πιστούς σε ιερό πόλεμο κατά των Αράβων για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων και έκλεισε το λόγο του με το σύνθημα: «Ο Θεός το θέλει».

δ. Η Τέταρτη Σταυροφορία

Ποια ήταν η κατάσταση στο Βυζάντιο πριν την 4^η σταυροφορία;

Πώς προετοιμάστηκε η 4^η σταυροφορία στη Δύση; Ποια πρόσωπα και κράτη ήταν πρωταγωνιστές;

Αφορμή από το Βυζάντιο

Πώς η σταυροφορία οδήγησε στην πρώτη άλωση της Πόλης από τους σταυροφόρους

Στα τέλη του 12ου αι. η πολιτική ατμόσφαιρα στην Κωνσταντινούπολη ήταν βαριά.

- ❖ Το Βυζάντιο είχε απειληθεί σοβαρά από τους Νορμανδούς
- ❖ και οι σχέσεις με τους Βενετούς ήταν οξυμένες,
- ❖ ενώ ο γερμανός αυτοκράτορας Ερρίκος ΣΤ' επεξεργαζόταν επεκτατικά σχέδια σε βάρος της Αυτοκρατορίας.
- ❖ Η πολιτική, στρατιωτική και οικονομική αδυναμία της Αυτοκρατορίας ήταν εμφανέστατη. Μέσα σ αυτό το κλίμα εκδηλώθηκε η Τέταρτη Σταυροφορία.
- ❖ Η ιδέα της Τέταρτης Σταυροφορίας ανήκε στο φιλόδοξο και δυναμικό πάπα Ιννοκέντιο Γ'.
- ❖ Ένα διάχυτο πνεύμα θρησκευτικότητας, ανάμεικτο με το ιπποτικό αίσθημα, πλαισιώναν έναν ασαφή και απροσδιόριστο σκοπό.
- ❖ Η ιδέα προπαγανδίστηκε στις χώρες της Δ. Ευρώπης
- ❖ και αρχηγός των φεουδαρχών ορίστηκε ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός.
- ❖ Η **Βενετία** αποφασίστηκε να είναι τόπος συγκέντρωσης του στρατού.
- ❖ Προορισμός η Αίγυπτος ή η Συρία.
- ❖ Σύμφωνα με τη σύμβαση που υπογράφηκε στη Βενετία τον Απρίλιο του 1201, η Γαληνοτάτη Δημοκρατία (**Βενετία**) ανέλαβε, έναντι αμοιβής, να μεταφέρει με το στόλο της στην Ανατολή και να εφοδιάζει με τρόφιμα τα στρατεύματα επί ένα έτος.
- ❖ Τον Ιανουάριο του 1203 οι σταυροφόροι αποδέχθηκαν την **πρόταση του έκπτωτου βυζαντινού αυτοκράτορα Ισαακίου Β' Αγγέλου για την αποκατάστασή του στο θρόνο.**
- ❖ Η απόφαση της επίθεσης κατά της Κωνσταντινούπολης φαίνεται ότι οριστικοποιήθηκε στην Κέρκυρα, ενδιάμεσο σταθμό της εκστρατείας.
- ❖ Οι σταυροφόροι έφθασαν μπροστά στα τείχη της Βασιλεύουσας τον Ιούνιο του 1203.

ε. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους

- Γενική ήταν η εντύπωση ότι η παραμονή των σταυροφόρων στην Κωνσταντινούπολη θα ήταν προσωρινή και ότι μετά την αποκατάσταση του Ισαακίου Β' Αγγέλου θα αναχωρούσαν με προορισμό τους Αγίους Τόπους.

- Οι Λατίνοι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη στις 17 Ιουλίου του 1203 και αποκατέστησαν τον Ισαάκιο.
- Παρέμειναν όμως εκεί για να διαχειμάρουν.
- Η αντιπαράθεση με τον πληθυσμό της πρωτεύουσας οξύνθηκε εξαιτίας της αλαζονικής συμπεριφοράς των Λατίνων,
- οι οποίοι επέβαλαν και βαρύτατη φορολογία.
- Την έκρυθμη κατάσταση εκμεταλλεύτηκε ο Αλέξιος Ε' Δούκας Μούρτζουφλος για να καταλάβει πραξικοπηματικά το θρόνο.
- Στα τέλη Μαρτίου του 1204 οι σταυροφόροι συνυπέγραψαν τη συμφωνία διανομής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (Διανομή της Ρωμανίας*).

Η πρώτη
άλωση-1204.
Συνέπεια: η
αρχή της
Φραγκοκρατίας

- Η άλωση πραγματοποιήθηκε στις 13 Απριλίου 1204.
- Ο Αυτοκράτορας Αλέξιος Ε' είχε τραπεί προηγουμένως σε φυγή εγκαταλείποντας την Κωνσταντινούπολη στις άγριες διαθέσεις των σταυροφόρων.
 - ο Κύριοι της Βασιλεύουσας οι τελευταίοι, επέβαλαν τώρα το δίκαιο του κατακτητή.
 - ο Οι σφαγές και οι λεηλασίες ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο.
 - ο Πολύτιμα έργα τέχνης διοχετεύτηκαν στη Δύση, για να κοσμήσουν τους καθεδρικούς ναούς και τους πύργους των ευγενών.

Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους αρχίζει η μακρά περίοδος της Φραγκοκρατίας στον ελλαδικό χώρο, η οποία διαρκεί σε ορισμένες περιοχές μέχρι το 17ο αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΑ ΕΠΟΧΗ (1204-1453). Ο ΥΣΤΕΡΟΣ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

2. Τα Ελληνικά κράτη: Τραπεζούς Ήπειρος Νίκαια

α. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

- Αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους (1204) ιδρύθηκε στις νοτιανατολικές ακτές του Ευξείνου Πόντου, από τους Μεγάλους Κομνηνούς, η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας.

- Στην αυτοκρατορία ενσωματώθηκαν μετά την κατάκτηση τους η Σινώπη, η Παφλαγονία και η Ηράκλεια του Πόντου.
- Αργότερα, η κατάληψη της Σινώπης από τους Σελτζούκους απέκοψε την αυτοκρατορία από τη δυτική Μ. Ασία.
- Έτσι, η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας έζησε σε απομόνωση επί 250 χρόνια και δεν άσκησε μεγάλη επίδραση στις τύχες του Βυζαντίου.

β. Το κράτος της Ηλείρου

- Το κράτος της Ηλείρου ιδρύθηκε και οργανώθηκε από τον Μιχαήλ Κομνηνό Δούκα.
- Διάδοχος του υπήρξε ο αδελφός του Θεόδωρος (1215), ο οποίος εγκαινίασε μία περίοδο νικηφόρας επέκτασης.
- Επί της διακυβέρνησής του το κράτος της Ηλείρου κατέστη σοβαρός ανταγωνιστής της Νίκαιας στην προσπάθεια αποκατάστασης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.
- Κορυφαία επιτυχία του Θεοδώρου ήταν η άλωση της Θεσσαλονίκης και η κατάλυση του Λατινικού Βασιλείου της (1224).
- Ακολούθως ο Θεόδωρος στέφθηκε στη Θεσσαλονίκη αυτοκράτωρ Ρωμαίων.
- Όταν όμως ο Θεόδωρος στράφηκε το 1230 κατά του τσάρου των Βουλγάρων Ιωάννη Ασάν Β', υπέστη συντριπτική ήττα σε μάχη κοντά στον ποταμό Έβρο και ο ίδιος συνελήφθη αιχμάλωτος.
- Τότε ο Ασάν ίδρυσε βραχύβια αυτοκρατορία, εκτεινόμενη μέχρι το Δυρράχιο.

γ. Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας και η ανα-σύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1261)

Το κυριότερο από τα ελληνικά κράτη ιδρύθηκε στη δυτική Μικρά Ασία με κέντρο τη Νίκαια.

Ίδρυση του κράτους της Νίκαιας- Θεόδωρος Λάσκαρης

- Εκεί, γύρω από τον **Θεόδωρο Λάσκαρη**, συγκεντρώθηκαν όλες οι πιστές στο κράτος δυνάμεις των Βυζαντινών.
- Οι απειλές που αντιμετώπιζε το κράτος αυτό ήταν πολλές. Όμως όταν το 1205 οι Λατίνοι ηττήθηκαν από τους Βουλγάρους, άνοιξε ο δρόμος για την εδραίωση του κράτους της Νίκαιας.
- Το 1208 ο Θεόδωρος στέφθηκε αυτοκράτορας και βασιλιάς των Ρωμαίων.

Έργο του Ιωάννη Βατάτζη -Εσωτερική πολιτ. / Οικονομία / Εξωτερική πολιτική

- Ο διάδοχος **του Ιωάννης Βατάτζης** κατόρθωσε να επεκτείνει σημαντικά την επικράτειά του και να ανυψώσει τη μικρή αυτοκρατορία σε σημαντική δύναμη.
- Εξίσου σημαντικά υπήρξαν τα επιτεύγματα του Ιωάννη Βατάτζη στο χώρο της **εσωτερικής πολιτικής**.
 - ο Βατάτζης προσπάθησε να πατάξει τις καταχρήσεις στη διοίκηση
 - και ίδρυσε πολλά φιλανθρωπικά ιδρύματα, για να απαλύνει την ένδεια και τα βάρη των φτωχών.
 - Εξάλλου, με τη δημιουργία στρατιωτικών κτημάτων εξασφάλισε ένα αποτελεσματικό σύστημα άμυνας των ανατολικών συνόρων του.
- Στο πλαίσιο του **οικονομικού προγράμματος** του ο Ιωάννης Βατάτζης :
 - απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στην ανόρθωση της αγροτικής οικονομίας.
 - Στόχος της οικονομικής πολιτικής του ήταν η **αυτάρκεια** και
 - γι αυτό απαγόρευσε την εισαγωγή ειδών πολυτελείας από τις ιταλικές πόλεις.
- Ο Ιωάννης Βατάτζης κατέστησε το κράτος του μία **διεθνώς υπολογίσιμη δύναμη**.
 - Όταν πέθανε, οι κτήσεις στη Μ. Ασία ήταν απόλυτα ασφαλείς,
 - ενώ μεγάλο τμήμα των Βαλκανίων ήταν υπό την εξουσία του.
 - Η Ήπειρος και η εξαθλιωμένη Βουλγαρία δεν αποτελούσαν πια σοβαρό κίνδυνο,
 - ενώ η Λατινική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση.
 - Χρειαζόταν ακόμη μία τελευταία προσπάθεια, για να ανακτηθεί η Κωνσταντινούπολη.

Αυτό το έργο πραγματοποιήθηκε από τον **Μιχαήλ Παλαιολόγο**.

- Το 1261 ο Μιχαήλ συνήψε με τους Γενουάτες συνθήκη,
 - ο με την οποία οι τελευταίοι ανέλαβαν να προσφέρουν στον Μιχαήλ πολεμική βοήθεια κατά της Βενετίας
 - ο με αντάλλαγμα τελωνειακές και φορολογικές απαλλαγές, λιμάνια και εμπορικές περιοχές της Αυτοκρατορίας.
 - ο Με τα προνόμια αυτά θεμελιώθηκε η δύναμη της Γένουας στην Ανατολή,
- ενώ στις 25 Ιουλίου του ίδιου έτους, η Κωνσταντινούπολη έπεσε σαν ώριμος καρπός στα χέρια του στρατηγού της Νίκαιας Αλέξιου Στρατηγόπουλου.
- Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος στέφθηκε τότε (Σεπτέμβριος 1261) για δεύτερη φορά αυτοκράτορας ως Μιχαήλ Η'.
- Η στέψη αυτή έγινε στο ναό της Αγίας Σοφίας και συμβόλιζε την αναγέννηση της Αυτοκρατορίας στις ακτές του Βοσπόρου.

6. Οι Οθωμανοί και η ραγδαία προέλαση τους

α. Η κατάκτηση της Μ. Ασίας

Ίδρυση του
Οθωμανικού
κράτους και
πρώτες
συγκρούσεις με
το Βυζάντιο

- Οι νομάδες Τούρκοι, που αργότερα έγιναν γνωστοί ως Οθωμανοί, προέρχονταν από την Κεντρική Ασία.
- Ωθούμενοι από τους Μογγόλους, μετακινήθηκαν προς τα δυτικά και εγκαταστάθηκαν κοντά στην Προύσα (1281).
- Η μικροσκοπική αυτή ηγεμονία προσέλκυσε πλήθος από μισθοφόρους που αναζητούσαν λάφυρα και από καλλιεργητές που αναζητούσαν κτήματα.
- Ίδρυτής του Οθωμανικού κράτους θεωρείται ο Οσμάν ή Οθμάν (1289-1326), ο οποίος έκανε τις πρώτες κατακτήσεις, αξιοποιώντας τον παλιό ισλαμικό θεσμό των **γαζήδων** (φανατικών πολεμιστών της πίστης).
- Οι κατακτήσεις του Οσμάν διευκολύνθηκαν από τη διάλυση των βυζαντινών ακριτικών σωμάτων μετά το 1261.
- Η πρώτη νικηφόρα σύγκρουση του Οσμάν με τα βυζαντινά στρατεύματα έγινε το 1301 κοντά στην Προύσα.
- Το 1326 η Προύσα καταλήφθηκε από τον Ορχάν, διάδοχο του Οσμάν, ο οποίος την έκανε πρωτεύουσά του.

β. Η οργάνωση των κρατών των Οθωμανών

Οργάνωση του
κράτους από τους
Ορχάν και Μουράτ

- Η οργάνωση του κράτους επιτεύχθηκε από τους σουλτάνους Ορχάν (1326-1362) και Μουράτ Α' (1362-1389).
- Η κατάκτηση της οχυρής Νίκαιας (1331) και της Νικομήδειας- τελευταία πράξη της τραγωδίας της βυζαντινής Μ. Ασίας- εξασφάλισε στους Οθωμανούς σημαντικά αστικά κέντρα και τον απόλυτο έλεγχο της Βιθυνίας.
- Η **σχετική θρησκευτική ανεκτικότητα** που επέδειξαν οι Τούρκοι έναντι των αγροτικών χριστιανικών πληθυσμών
 - ο περιορίσε τις αντιδράσεις των τελευταίων
 - ο και διευκόλυνε την ενσωμάτωση τους στην οθωμανική κοινωνία.
- Σημαντικότερες ήταν οι **στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις**.
 - ο Το αρχικό όργανο των κατακτήσεων, το σώμα των νομάδων εθελοντών ιππέων, αντικαταστάθηκε από **ιπτείς-τιμαριούχους**. Η παραχώρηση τιμαρίων συνέδεε άρρηκτα τους ιπτείς με τον σουλτάνο και συγχρόνως ενίσχυε την επιθυμία τους για κατακτήσεις.
 - ο Το σώμα των ιππέων τιμαριούχων είχε ως αντίβαρο και συμπλήρωμα **το σώμα των γενιτσάρων**, αποτελούμενο από εθελοντές μισθοφόρους ή στρατιώτες στρατολογούμενους με τη βία από τους υποτελείς χριστιανικούς πληθυσμούς. Οι γενίτσαροι ανήκαν στην προσωπική υπηρεσία του σουλτάνου, και αποτέλεσαν ανεξάντλητη πηγή διοικητικών υπαλλήλων και στρατιωτών.

Αποφασιστική σημασία για την εξέλιξη από τη νομαδική ορδή στο οργανωμένο κράτος είχε η βασιλεία του Ορχάν. **Ο Ορχάν ήταν ο πρώτος Οθωμανός εμίρης που περιβλήθηκε τον αυτοκρατορικό τίτλο του σουλτάνου.**

γ. Η οθωμανική προέλαση στα Βαλκάνια. Το Βυζάντιο υποτελές

Κατάσταση στο
Βυζάντιο

- Η τελευταία εκατονταετία της ζωής του Βυζαντίου χαρακτηρίζεται από την αγωνία μπροστά στην προέλαση των Οθωμανών.
- Η αυτοκρατορία ήταν σε απελπιστική κατάσταση, αφού είχε ακρωτηριαστεί εδαφικά και είχε καταρρεύσει οικονομικά.
- Το κρατικό ταμείο ήταν εντελώς άδειο,
- το διοικητικό σύστημα σε πλήρη διάλυση.
- Το νόμισμα είχε υποτιμηθεί
- και όλες οι πηγές εσόδων είχαν εξαντληθεί.

Προέλαση του
Ορχάν στη
Ευρώπη
Θράκη
Βουλγαρία
Σλάβοι
Μάχη του
Κοσσυφοπεδίου

Ο Ορχάν υπήρξε ο πρώτος που οδήγησε το λαό του σε κατακτήσεις στην Ευρώπη.

- Οι Τούρκοι, το 1354, επωφελούμενοι από ένα μεγάλο σεισμό, κατέλαβαν το φρούριο της **Καλλίπολης**.
- Στην Κωνσταντινούπολη ο λαός καταλήφθηκε από πανικό, πιστεύοντας ότι κινδύνευε άμεσα.
- Επί Μουράτ Α' (1361-1389) οι πόλεις της ερημωμένης **Θράκης** υπέκυψαν η μία μετά την άλλη: το 1361 καταλήφθηκε το Διδυμότειχο και λίγο αργότερα η Αδριανούπολη, όπου ο σουλτάνος μετέφερε την πρωτεύουσά του (περί το 1365).
- Λίγο αργότερα, οι σλάβοι ηγεμόνες και η Βουλγαρία αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν την **ηγεμονία του σουλτάνου**,
- ενώ το **Βυζάντιο** υποχρεώθηκε να προσφέρει **φόρο υποτελείας** στους Οθωμανούς και να θέτει στρατιωτικές δυνάμεις στη διάθεση του σουλτάνου.

Μάχη του Κοσσυφοπέδιου

Η αποφασιστική μάχη όμως που έκρινε το μέλλον της Χερσονήσου του Αίμου έλαβε χώρα στο Κοσσυφοπέδιο (1389).

- Ο σέρβος ηγεμόνας Λάζαρος, επικεφαλής των βοσνιακών και σερβικών στρατευμάτων, συγκρούστηκε με τον Μουράτ.
- Στην αρχή φάνηκε ότι η τύχη ευνοούσε τους Σέρβους. Ο ίδιος ο σουλτάνος δολοφονήθηκε.
- Όμως οι υπέρτερες οθωμανικές δυνάμεις, καθοδηγούμενες από τον διάδοχο του Μουράτ Βαγιαζήτ, απέσπασαν τελικά τη νίκη.
- Οι Σέρβοι αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν την επικυριαρχία του σουλτάνου.

Υποτέλεια του Βυζαντίου στους Οθωμανούς

Η πίεση στην αδύναμη Βυζαντινή Αυτοκρατορία αυξήθηκε τώρα σημαντικά.

- Ο σουλτάνος ήταν σε θέση να ελέγχει τη διαδοχή στο θρόνο και να επιβάλλει απόλυτα τη θέλησή του. Το 1390 επέβαλε στο θρόνο τον Ιωάννη Ζ', ενώ ο διάδοχος του Μανουήλ διαβιούσε στην αυλή του σουλτάνου και μάλιστα αναγκάστηκε να συμμετάσχει στην επιτυχή οθωμανική εκστρατεία εναντίον της τελευταίας βυζαντινής πόλης της Μ. Ασίας, της Φιλαδέλφειας.
- Ο Μανουήλ τελικά δραπέτευσε και ανέλαβε το 1391 τη διακυβέρνηση της Βασιλεύουσας, που αριθμούσε τότε μόλις 50 χιλιάδες κατοίκους, σε μια από τις πιο δύσκολες περιόδους της βυζαντινής ιστορίας.
- Ακολούθησε ο πρώτος αποκλεισμός της Κωνσταντινούπολης από τα στρατεύματα του Βαγιαζήτ (1393-1394), ενώ τα σύνορα της οθωμανικής κυριαρχίας έφθαναν ήδη στο Δούναβη.

7. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης

α. Αναζήτηση βοήθειας στη Δύση

Αναζήτηση βοήθειας στη Δύση (Μανουήλ Παλαιολόγος)

Ο κίνδυνος από την προέλαση των Τούρκων ανάγκασε τον Μανουήλ Β' Παλαιολόγο (1391-1425) να ταξιδέψει στη Δύση για να ζητήσει βοήθεια.

- Παντού (Βενετία, Παρίσι, Λονδίνο) έγινε δεκτός με μεγάλες τιμές και προκάλεσε στους Δυτικούς αισθήματα θαυμασμού και συμπάθειας,
- το ταξίδι του όμως στην πράξη δεν είχε ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Έττα του Βαγιαζήτ από τους Μογγόλους

- Ενώ ακόμη βρισκόταν στο Παρίσι, έλαβε μια πολύ σημαντική είδηση: Ο σουλτάνος των Τούρκων Βαγιαζήτ είχε υποστεί πανωλεθρία στη μάχη της Άγκυρας από το στρατό των Μογγόλων του Ταμερλάνου (1402).
- Η ήττα αυτή προκάλεσε μεγάλη εσωτερική κρίση στο κράτος των Οθωμανών
- και το Βυζάντιο έπαψε να πληρώνει φόρο υποτέλειας και εξασφάλισε, παρά την αδυναμία του, παράταση ζωής μισού αιώνα.

Μουράτ Β' - πρώτη πολιορκία της Πόλης

Ο κίνδυνος άρχισε να αναβιώνει όμως από το 1421, όταν ανέβηκε στο θρόνο των σουλτάνων ο Μουράτ Β', ο οποίος:

- επανέλαβε την επιθετική πολιτική του Βαγιαζήτ
- και ανέτρεψε σύντομα την προηγούμενη κατάσταση.
- Το 1422 άρχισε συστηματική πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, η οποία σώθηκε για μια ακόμη φορά χάρη στην αντοχή των τειχών της.

- Το 1423 οι Τούρκοι εισέβαλαν στην **Πελοπόννησο** και την κατέστησαν φόρου υποτελή (1426).

*Ιωάννης
Παλαιολόγος –
Προσπάθεια
για ένωση των
εκκλησιών*

Το 1425 έγινε αυτοκράτορας ο Ιωάννης Η' Παλαιολόγος (1425-1448), ο οποίος

- έκανε μια τελευταία προσπάθεια να εξασφαλίσει βοήθεια από τη Δύση.
- Στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας δέχθηκε την πλήρη υποταγή της Ορθόδοξης στην Καθολική Εκκλησία (1438-1439).
- Ο βυζαντινός λαός όμως δεν αποδέχθηκε τις συμφωνίες αυτές. Το εχθρικό λαϊκό αίσθημα κατά των Λατίνων συμπυκνώνεται στην περίφημη φράση του μεγάλου δούκα Λουκά Νοταρά, όταν πληροφορήθηκε την Ένωση: Είναι προτιμότερο να δω να κυριαρχεί στην αγορά της Πόλης το φακίολι (τουρμπάνι) των Τούρκων παρά η καλύπτρα των Λατίνων!

*Αντίπαλοι των
Οθωμανών στα
Βαλκάνια*

Στο μεταξύ οι Τούρκοι αντιμετώπιζαν δυσχέρειες στη Βαλκανική:

- από το βοεβόδα της **Τρανσυλβανίας** Ιωάννη Ουννάδη
- και τον **αλβανό** ηγέτη Γεώργιο Σκεντέρμπεη, οι οποίοι πέτυχαν λαμπρές νίκες εναντίον τους.
- Σταυροφορία όμως, που οργανώθηκε στη Δύση, για να σταματήσει την προέλαση των Τούρκων, συντρίφθηκε τελικά στη Βάρνα το (1444).

β. Η Άλωση (1453)

Η εξέλιξη των γεγονότων οδήγησε ώστε οι Τούρκοι να μείνουν απερίσπαστοι από απειλές και να αφοσιωθούν στην πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, που αποτέλεσε ένα από τα δραματικότερα γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας. Προηγήθηκε η **οικοδόμηση** στις ευρωπαϊκές ακτές των στενών του Βοσπόρου ενός **επιβλητικού φρουρίου. Το Ρούμελη-Χισάρ**, όπως ονομάστηκε, απέκοψε την πρωτεύουσα από τα λιμάνια του Ευξείνου και της στέρησε τη δυνατότητα να προμηθεύεται σιτηρά από εκεί.

*Πολιορκία της
Πόλης: Ρούμελη
Χισάρ, εισβολή
στην
Πελοπόννησο,
Μωάμεθ
Κων/νος
Παλαιολόγος
Άλωση*

- Ακολούθως ο **σουλτάνος Μωάμεθ Β'** εισέβαλε στις ελληνικές κτήσεις της **Πελοποννήσου**, για να εμποδίσει τον Δεσπότη του Μορέως να σπεύσει σε βοήθεια της Πόλης.
- Μετά τις προκαταρκτικές αυτές ενέργειες άρχισε η **τακτική πολιορκία της Πόλης**, την οποία ανέλαβε να υπερασπισθεί με αυτοθυσία ο Κωνσταντίνος ΙΑ' Παλαιολόγος (1449-1453).
- Στην κρίσιμη αυτή στιγμή η **βοήθεια της Δύσης υπήρξε ισχνή και ανεπαρκής**. Ένας από αυτούς που έσπευσαν σε βοήθεια ήταν ο γενουάτης πολεμιστής Ιουστινιάνης.

- Όμως, η **υπεροπλία των Τούρκων** σε έμψυχο (αναλογία 10 προς 1) και άψυχο υλικό ήταν συντριπτική. Όπως παρατηρήθηκε εύστοχα, τα κανόνια έκριναν τα πάντα.
- Με τη γενική επίθεση της 29ης Μαΐου η Κωνσταντινούπολη, παρά την ηρωική αντίσταση των ολιγάριθμων υπερασπιστών της, έπεσε στα χέρια των Τούρκων.
- Ακολούθησαν φοβερές σφαγές και λεηλασίες.
- Αυτά επιτάχυνε την **πτώση και των υπόλοιπων ελεύθερων περιοχών**. Τελευταία η Τραπεζούντα υπέκυψε στους Οθωμανούς το 1461. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν υπήρχε πια.

γ. Το Βυζάντιο μετά την Άλωση

Επίδραση του
Βυζαντίου μετά
την άλωση

Η πνευματική παράδοση του Βυζαντίου δεν έσβησε με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και την υποταγή της αυτοκρατορίας.

- Η επίδρασή της παρέμεινε αισθητή στα **ευρωπαϊκά κράτη**, ενώ
- συνετέλεσε στη **διατήρηση της πνευματικής ταυτότητας των Βαλκανικών λαών**
- **Κληρονόμος** των πνευματικών παραδόσεων και των πολιτικών ιδεών του Βυζαντίου **φιλοδόχησε, μετά την Άλωση, να γίνει η Ρωσία**.
 - Η Μόσχα θεωρήθηκε ως Τρίτη Ρώμη, ιδίως από τότε που ο τσάρος Ιβάν Γ', ο θεμελιωτής της ενότητας των ρωσικών χωρών
 - νυμφεύθηκε την ανηψιά του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα,
 - υιοθέτησε το δικέφαλο αετό στα λάβαρα του και
 - εισήγαγε στη Μόσχα το βυζαντινό τελετουργικό.
- Η Δυτική Ευρώπη, εξάλλου, στα χρόνια του Ανθρωπισμού και της Αναγέννησης, βρήκε στο Βυζάντιο την πηγή, από την οποία γέυθηκε τους καρπούς του αρχαίου πνεύματος.

8. Η δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα

γ. Η κρίση της φεουδαρχίας

Να αναφερθείτε στα χαρακτηριστικά της κρίσης που σαρώνει τη Δυτική Ευρώπη τον 13^ο-14^ο αιώνα (οικονομική, πολιτική, υγειονομική)

Η περίοδος από το 1270 περίπου ως το 1330 ήταν περίοδος κρίσης.

Οικονομία

- Η αύξηση του πληθυσμού ξεπέρασε το ρυθμό ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής και παρουσιάστηκε σοβαρό πρόβλημα επισιτισμού.
- Επί πλέον, οι αγρότες παρήγαν τώρα κατά προτίμηση προϊόντα που προορίζονταν για το διεθνές εμπόριο (π.χ. κρασί, λινάρι κ.λπ.) αντί των δημητριακών,
- Έτσι η οικονομία εξαρτήθηκε από την εμπορική συγκυρία και το πρόβλημα επισιτισμού εντάθηκε.
- Μια σειρά, εξάλλου, από φυσικές καταστροφές, όπως π.χ. πλημμύρες, προκάλεσαν μεγάλες ζημιές τόσο στην αγροτική οικονομία όσο και στο εμπόριο και τη βιοτεχνία, ενώ και οι γεννήσεις μειώθηκαν σημαντικά.

Μαύρος Θάνατος

Το μεγαλύτερο πλήγμα για την ευρωπαϊκή κοινωνία του 14ου αι. ήταν ο **Μαύρος Θάνατος**, επιδημία βουβωνικής πανώλης που από το 1347 ως το τέλος του αιώνα διαδόθηκε σε όλη την Ευρώπη και εξόντωσε περίπου τα δύο πέμπτα του ευρωπαϊκού πληθυσμού.

Πόλεμος και κοινωνικές συγκρούσεις

- Τη δημογραφική και οικονομική φθορά που προκάλεσαν η πείνα και οι επιδημίες, συμπλήρωσε ο καταστροφικός και μακροχρόνιος **Εκατονταετής Πόλεμος** (1339-1453) ανάμεσα στη Γαλλία και την Αγγλία.
- Η εξαθλίωση των φτωχών και η επιβολή νέων φόρων προκάλεσαν **εξεγέρσεις**
 - τόσο στις πόλεις (π. χ. στη Φλωρεντία), όσο και στην ύπαιθρο,
 - εξεγέρσεις που κατεστάλησαν βίαια,
 - αλλά είχαν μακροπρόθεσμα δύο θετικά αποτελέσματα:
 - τη συμμετοχή των συντεχνιών στα δημοτικά συμβούλια των πόλεων
 - και την αύξηση των μισθών των εργαζομένων στις βιοτεχνίες.
 - Οι κοινωνικές αυτές συγκρούσεις
 - εξέφρασαν τη γενικότερη κρίση της φεουδαρχίας
 - και προετοίμασαν την αλλαγή των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΩΣ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1453-1648)

2. Αναγέννηση και ανθρωπισμός

Ορισμός και βασικά χαρακτηριστικά

Παρόλο που ο όρος **Αναγέννηση** παραπέμπει συνήθως στις εικαστικές τέχνες, εντούτοις πρόκειται για μια γενικότερη πνευματική κίνηση που κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αναβίωση των αξιών της κλασικής αρχαιότητας, οι οποίες είχαν παραμεριστεί κατά το Μεσαίωνα.

- Το πνεύμα των ανθρώπων απελευθερώνεται τώρα (15ος-16ος αι.) από τη μονομέρεια της θρησκευτικής μεσαιωνικής σκέψης και γίνεται πιο φιλελεύθερο, δημιουργικό και ερευνητικό.
- Ο αναγεννησιακός άνθρωπος εμπνέεται από τον αρχαίο κόσμο, στόχος του όμως είναι το μέλλον.
- Οι επαναστατικές του επινοήσεις σε όλους τους τομείς της επιστήμης, της τέχνης και της λογοτεχνίας εισάγουν πανηγυρικά την

α. Οι νέοι δρόμοι δημιουργίας

Χώρος: Ιταλία
Παράγοντες:
Οικονομική
ανάπτυξη,
πανεπιστήμια

- Ασφαλώς δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η πολιτιστική άνοιξη ξεκίνησε από τις **ακμαίες οικονομικά πόλεις της Ιταλίας**, όπως η Φλωρεντία, η Βενετία και η Ρώμη, από τις οποίες επεκτάθηκε αργότερα και στην υπόλοιπη Δυτική Ευρώπη.
- Η οικονομική άνθηση στις πόλεις αυτές συνέβαλε στην εκδήλωση καλλιτεχνικής και πνευματικής δραστηριότητας, που υποστήριζαν **φιλόδοξοι εκπρόσωποι της αστικής τάξης και φιλόμουσοι ηγεμόνες**, όπως οι Μεδικοί στη Φλωρεντία.
- Τα **πανεπιστήμια**, πέραν των φιλοσοφικών αναζητήσεων, επιχειρούν τώρα μια προσέγγιση στην οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή.
- Οι πνευματικές δυνάμεις, απελευθερωμένες πλέον από το μεσαιωνικό πλαίσιο, διαμορφώνουν μια **νέα αντίληψη για τον άνθρωπο, πάνω στην οποία θα προσπαθήσουν να οικοδομήσουν τον καινούργιο κόσμο**.

β. Το κίνημα του Ανθρωπισμού / Η ρήξη με το Μεσαίωνα

Ανθρωπισμός:
Στροφή στην
αρχαιότητα

- Ο άνθρωπος της Αναγέννησης αναζητούσε τρόπους έκφρασης των νέων ιδεών.
- Ετσι, στράφηκε προς τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό και επιδόθηκε στη συστηματική μελέτη, μετάφραση και σχολιασμό των αρχαίων συγγραφέων.
- Η στροφή αυτή προς τη βαθύτερη γνώση των ελληνικών και λατινικών γραμμάτων και της αρχαιότητας γενικότερα ονομάστηκε **ανθρωπισμός**.
- Βέβαια, το φαινόμενο της αναβίωσης των κλασικών σπουδών δεν είναι καινούργιο,
 - ο αφού ήδη στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια του 12ου αι. μελετήθηκαν αρχαία φιλοσοφικά κείμενα.
 - ο Επίσης οι Βυζαντινοί κατά την περίοδο από το 10ο έως το 15ο αιώνα, ιδιαίτερα κατά την εποχή των Παλαιολόγων, ασχολήθηκαν συστηματικά με τη μελέτη της αρχαίας γραμματείας.
- Η **διαφορά έγκειται** στο γεγονός ότι ο αναγεννησιακός λόγιος δεν μελετά τον αρχαίο πολιτισμό μόνο σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά **επιχειρεί να αντλήσει από αυτόν αξίες για τη θεμελίωση του συγχρόνου του κόσμου**.
- Η τάση απομάκρυνσης από το μεσαιωνικό παρελθόν εκφράζεται ήδη από τις τρεις **προδρομικές μορφές του ανθρωπισμού**, τον Δάντη, τον Πετράρχη και τον Βοκκάκιο.

Διαφορά της
μελέτης των
αρχαίων σε
σχέση με
Βυζάντιο -
Μεσαίωνα

Ο 'καθολικός άνθρωπος*

Καθολικός
άνθρωπος

- Οι φορείς του ανθρωπισμού είναι **βαθιά θρησκευόμενοι**,
- επιζητούν όμως την αληθινή πίστη και τοποθετούν τον **άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου**.
- Γι αυτό η προσωπικότητά του πρέπει να είναι πολύπλευρη
 - ο και να χαρακτηρίζεται από την **αγάπη για δημιουργική και δραστήρια ζωή**,
 - ο καθώς και από την **πίστη στις δυνάμεις του ανθρώπου**, σωματικές και πνευματικές.
- Ο άνθρωπος αισθάνεται πλέον **ελεύθερος και έτοιμος να αναλάβει την ευθύνη για τη διαμόρφωση του κόσμου του**.
- Οι ανθρωπιστές οραματίζονται να διαμορφώσουν ένα νέο τύπο ανθρώπου, τον **καθολικό άνθρωπο (homo universalis)**, δημιουργό του πολιτισμού του και υπεύθυνο για τη μοίρα του.

Η συμβολή των Ελλήνων λογίων στην ανθρωπιστική κίνηση

Με ποιους
τρόπους
συνέβαλαν οι
Έλληνες στην
Αναγέννηση και
τον
ανθρωπισμό;

- Στην αναβίωση των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση υπήρξε καθοριστική η συμβολή των Ελλήνων λογίων **που κατέφυγαν στην ιταλική χερσόνησο πριν και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους**.

- Ήδη από την τελευταία δεκαετία του 14ου αιώνα βρίσκουμε το λόγιο Μανουήλ Χρυσολωρά στη Βενετία, όπου μετέβη ως απεσταλμένος του βυζαντινού αυτοκράτορα για να ζητήσει βοήθεια εναντίον των Τούρκων.
- Λίγο αργότερα έφτασαν στην Ιταλία εξέχουσες προσωπικότητες του ελληνικού πνεύματος που συνόδευσαν τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η' Παλαιολόγο στη Σύνοδο της Φλωρεντίας (1439). Ανάμεσά τους ήταν ο Γεώργιος Σχολάριος, δηλαδή ο μετέπειτα Πατριάρχης Γεννάδιος, ο Μάρκος ο Ευγενικός, ο επίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων και ο Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων.
- Την ίδια περίοδο **διδάσκουν τα ελληνικά γράμματα στα ιταλικά πανεπιστήμια διαπρεπείς Έλληνες λόγιοι** που διακρίθηκαν για το εκδοτικό τους έργο και γενικότερα για το ήθος τους.
- Η δραστηριότητα αυτή των Ελλήνων λογίων κατά το 15ο και 16ο αιώνα **συνέβαλε αποφασιστικά στην ενίσχυση των ανθρωπιστικών σπουδών στη Δύση.**
 - Εκδηλώθηκε έντονο **ενδιαφέρον για την έκδοση** κειμένων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων
 - και τη **συλλογή αρχαίων χειρογράφων** από βιβλιοθήκες και ηγεμόνες.
 - Έτσι **μεταφέρθηκαν και σώθηκαν πολλά ελληνικά χειρόγραφα** στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας και στη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας.

Μια νέα αντίληψη για την αγωγή και για την επιστήμη

Αναγέννηση και παιδεία - Ερασμος

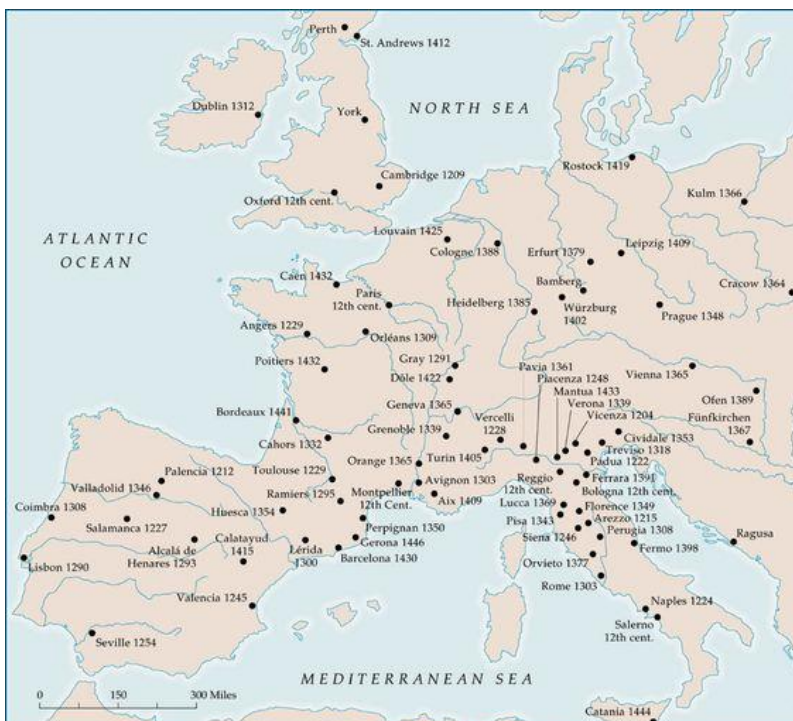
Στη φράση του Έρασμου, σημαντικού εκπρόσωπου της ανθρωπιστικής κίνησης στην Ευρώπη, **οι άνθρωποι δε γεννιούνται, αλλά γίνονται** περικλείεται η αντίληψη του αναγεννησιακού ανθρώπου για το ρόλο και τη δύναμη της εκπαίδευσης.

- Αυτό το πνεύμα της αγωγής είναι διάχυτο στα κείμενα της αναγέννησης.
- Πεποίθηση, εξάλλου, του ανθρώπου της εποχής ήταν ότι **η επιστήμη εξελίσσεται με την παρατήρηση, την εμπειρία και το πείραμα.**

γ. Η τυπογραφία και η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού

Διάδοση της Αναγέννησης

- Η Αναγέννηση και ο Ανθρωπισμός γρήγορα ξεπέρασαν τα όρια της Ιταλικής Χερσονήσου και έγιναν κίνημα ευρωπαϊκό.
- Η Γαλλία, η Γερμανία, οι Κάτω Χώρες και η Ιβηρική Χερσόνησος έγιναν εστίες της Αναγέννησης στη Δυτική Ευρώπη

• Σημαντική επίσης υπήρξε η ανθρωπιστική δραστηριότητα σε πόλεις, όπου υπήρχαν **πανεπιστήμια και εκδοτικά κέντρα**: στην Αμβέρσα, στο Παρίσι, στο Στρασβούργο, στο Μιλάνο και στη Βενετία.

Τυπογραφία

Στη διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού υπήρξε καταλυτική και η συμβολή της τυπογραφίας.

- Ως τα μέσα του 15ου αιώνα τα βιβλία ήταν χειρόγραφα και γι αυτό πολύ ακριβά και σπάνια.
- Έτσι, όταν Ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος από τη Μαγεντία της Γερμανίας χρησιμοποίησε, γύρω στο 1450, κινητά μεταλλικά στοιχεία για την εκτύπωση των βιβλίων, η ανθρωπότητα βρέθηκε μπροστά σε ένα κοσμοϊστορικό γεγονός, την εφεύρεση της τυπογραφίας.

- Τα τυπογραφεία εξέδωσαν κατά το 15ο αιώνα 30-35 χιλιάδες βιβλία και το 16ο 150-200 χιλιάδες, ευνοώντας έτσι την πρόσβαση στη γνώση.
- **Η φιλομάθεια όμως του κοινού περιορίστηκε στις πόλεις.**
- **Στην επαρχία η πλειονότητα του πληθυσμού παρέμενε αναλφάβητη και μακριά από τις εξελίξεις.**
- Θα χρειαστεί η συνδρομή ενός παρόμοιου κινήματος δύο αιώνες αργότερα, του Διαφωτισμού, για να αφυπνιστούν περισσότερο οι ανθρώπινες συνειδήσεις.

3. Οι ανακαλύψεις

γ. Οι Ευρωπαίοι ανακαλύπτουν τον κόσμο Προς τις Ινδίες

Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί ακολούθησαν εντελώς διαφορετικές κατευθύνσεις για να φτάσουν στην ανατολική Ασία.

Οι **πορτογάλοι** θαλασσοπόροι:

- οργάνωσαν, με τη χρηματοδότηση του πρίγκηπα **Ερρίκου του θαλασσοπόρου** (1394-1460), εξερευνητικά ταξίδια για την ανακάλυψη του θαλάσσιου δρόμου προς τις Ινδίες, παραπλέοντας την Αφρική.
- Οι αλληπάληλες επιτυχίες εξερευνητικές αποστολές συνεχίστηκαν από το **Βαρθολομαίο Ντιάζ** (1450-1500), ο οποίος έφτασε στο ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας το 1487.
- Λίγο αργότερα, το 1498, ο **Βάσκο ντα Γκάμα** (1469-1524) προχώρησε ακόμα περισσότερο, μέχρι το Κάλικουτ των Ινδιών. Έτσι, όταν το Σεπτέμβριο του 1499 επέστρεψε στη Λισαβόνα με τα αμάρια του γεμάτα μπαχαρικά, ο νέος εμπορικός δρόμος προς τις Ινδίες ήταν μια πραγματικότητα.
- Την ίδια εποχή (1500) ένας άλλος Πορτογάλος, ο **Αλβαρέζ Καμπράλ** (περ. 1460-1526), πλέοντας προς τις Ινδίες, παρασύρθηκε από τα κύματα μέχρι τη Βραζιλία, την οποία κατέλαβε στο όνομα του βασιλιά του.

Προς την Αμερική, μια νέα ήπειρο

- Αντίθετα με τους Πορτογάλους, ο **Χριστόφορος Κολόμβος** (1451-1506), γενουάτης θαλασσοπόρος στην υπηρεσία του βασιλιά της **Ισπανίας**, πεπεισμένος για τη σφαιρικότητα της γης, **ακολούθησε δυτική κατεύθυνση** στα ταξίδια του (1492-1504) προς την ανατολική Ασία. Έτσι, όταν αποβίβάστηκε στο Σαν Σαλβαδόρ (1492) πίστευε πως είχε φτάσει στις Ινδίες, πεποίθηση που διατήρησε και μετά την ανακάλυψη και άλλων περιοχών της κεντρικής Αμερικής κατά τα επόμενα ταξίδια του.

Πορτογάλοι:
προς το νότο και
την ανατολή

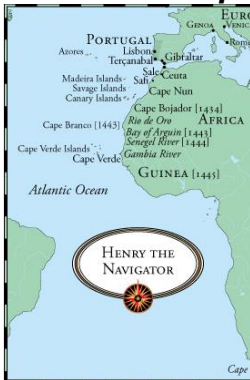
Ισπανοί – προς
τη Δύση –
περίπλους της
γης

- Σύντομα, όμως, στα 1507, ο φλωρεντίνος **Αμέρικο Βεσπούτσι** (1454-1512), θαλασσοπόρος στην υπηρεσία του βασιλιά της **Πορτογαλίας**, διαπίστωσε ότι οι περιοχές που είχε ανακαλύψει ο Κολόμβος δεν ανήκαν στην Ασία αλλά σε μια νέα ήπειρο, την οποία μάλιστα προσπάθησε να χαρτογραφήσει. Η νέα ήπειρος πήρε αργότερα το όνομά του.

Ο πρώτος περίπλους της γης

Οι Ισπανοί, θέλοντας να μην αφήσουν το εμπορικό μονοπώλιο με την Ανατολή στα χέρια των Πορτογάλων, αναζητούσαν ένα συντομότερο δρόμο προς την Ασία. Το σχέδιο αυτό ανέλαβε να πραγματοποιήσει ένας Πορτογάλος στην υπηρεσία της Ισπανίας, ο **Φερδινάνδος Μαγγελάνος** (1480-1521), ταξιδεύοντας δυτικά και παρακάμπτοντας τη Νότια Αμερική. Με το ταξίδι αυτό, που διήρκεσε δύομισι χρόνια (1519-1522), αποδείχθηκε ότι η γη είναι σφαιρική.

Πορτογάλοι

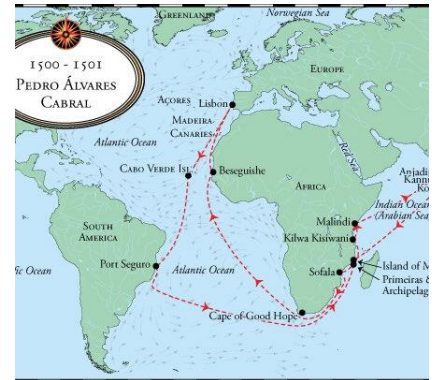
Ερρίκος

Ντιάζ

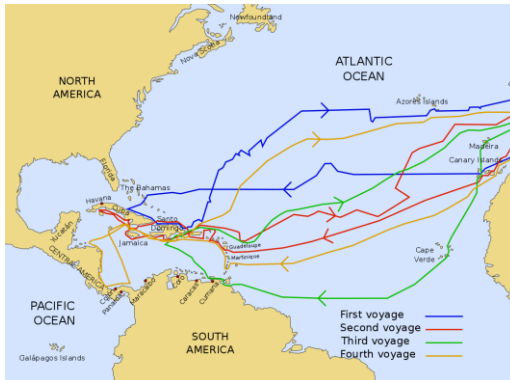

Βάσκο ντα Γκάμα

Καμπράλ

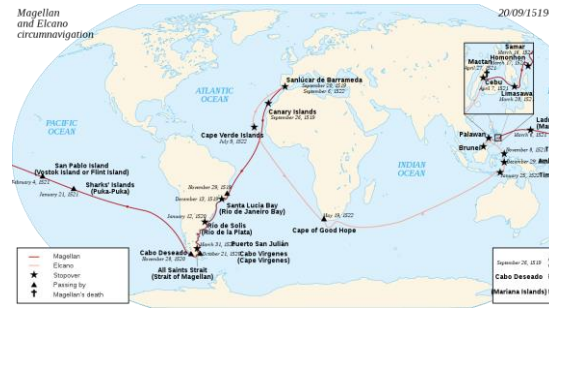
Ισπανοί

Κολόμβος

Βεσπούτσι

Μαγγελάνος

ε. Η Ευρώπη μετά τις Ανακαλύψεις Οικονομικές μεταβολές

Ποιες ήταν οι οικονομικές συνέπειες των ανακαλύψεων

- Μια σημαντική συνέπεια των γεωγραφικών ανακαλύψεων ήταν ότι **το κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας μετατοπίστηκε από τη Μεσόγειο στον Ατλαντικό Ωκεανό και τη Βόρεια θάλασσα**.
 - ο Τα λιμάνια της Σεβίλλης, της Λισαβόνας και της Αμβέρσας απέκτησαν μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα από εκείνα της Βενετίας και της Γένουας.
 - ο Με την εξέλιξη αυτή η δυτική και η βόρεια Ευρώπη έγιναν πια το κέντρο των διεθνών εξελίξεων.
- Το ασημί και το χρυσάφι που έφταναν στην Ευρώπη
 - ο **αύξησαν την κυκλοφορία** του χρήματος και

- ο κατέστησαν το νόμισμα αποκλειστικό ανταλλακτικό μέσο και μέτρο όλων των αξιών,
- Τα **κεφάλαια** που συσσωρεύονταν από το εμπόριο **άρχισαν να επενδύονται σε διάφορες εμπορικές, τραπεζικές, χρηματιστηριακές και ασφαλιστικές επιχειρήσεις.**
 - Έτσι τέθηκαν οι **βάσεις του κεφαλαιοκρατικού συστήματος** στην Ευρώπη,
 - ενώ η φεουδαρχική δομή της οικονομίας άρχισε να κλονίζεται.
- Η **βιοτεχνία παρουσίασε σημαντική πρόοδο** στους τομείς της υφαντουργίας, της μεταξουργίας και της τυπογραφίας.
 - Στην πρόοδο αυτή συνέβαλε αποφασιστικά και ο **σταδιακός παραγκωνισμός** των μεσαιωνικών οικονομικών θεσμών, όπως ήταν οι **συντεχνίες**, που επέβαλλαν περιορισμούς στην ελεύθερη δραστηριότητα του ατόμου.
- Παρά την ανάπτυξη της βιοτεχνίας και του εμπορίου, η **γεωργία εξακολουθούσε να αποτελεί το θεμέλιο της οικονομίας.**
 - Η γεωργική παραγωγή εμπλουτιζόταν σταδιακά με την καλλιέργεια **αποικιακών προϊόντων**, άγνωστων μέχρι τώρα στον ευρωπαϊκό χώρο.
- Όμως η **εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων πολύτιμων μετάλλων στην Ευρώπη προκάλεσε πτώση της τιμής** τους, ενώ,
- αντίθετα, για τους ίδιους λόγους **οι τιμές των αγαθών αυξήθηκαν** σε πολλές περιπτώσεις κατά 300 % με 400 % στα τέλη του 16ου αιώνα.

Κοινωνικός μετασχηματισμός και ανανέωση της σκέψης

Ποιες κοινωνικές μεταβολές φέρνουν στην Ευρώπη οι ανακαλύψεις;

- Οι οικονομικές μεταβολές της περιόδου αυτής δρομολόγησαν μια περιορισμένη στην αρχή αλλά ουσιαστική διαφοροποίηση της κοινωνίας.
- Κύριος μοχλός της διαδικασίας μετασχηματισμού ήταν **μια νέα κοινωνική τάξη, η αστική.**
- Οι συνέπειες των οικονομικών μεταβολών στις άλλες κοινωνικές ομάδες ποίκιλλαν.
 - Αν για τους χωρικούς η άνοδος των τιμών μπορούσε να έχει θετικά αποτελέσματα,
 - στους ευγενείς και στους εργάτες οι επιπτώσεις ήταν ολέθριες.
- Γενικά η κοινωνία βρισκόταν σε μια φάση αναπροσαρμογών και έντονων αναταράξεων, καθώς εισερχόταν πια σε μια μακρόχρονη διαδικασία, η οποία επρόκειτο να ωριμάσει το 18ο αιώνα μέσα στο πλαίσιο του Διαφωτισμού.
- Από την άλλη πλευρά η ανάγκη αντιμετώπισης πρακτικών προβλημάτων, σε συνδυασμό προς τη σύμφυτη με τον άνθρωπο τάση για γνώση, οδήγησε στην ανάπτυξη ποικίλων επιστημονικών κλάδων, όπως της γεωγραφίας, της αστρονομίας, των μαθηματικών, της ζωολογίας, της βοτανικής, της εθνογραφίας και άλλων που διεύρυναν τους πνευματικούς ορίζοντες των ανθρώπων.

Επίδραση των ανακαλύψεων στην επιστημονική πρόοδο

4.Θρησκευτική μεταρρύθμιση (1517-1555)

α. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε κρίση

Προβλήματα στην καθολική εκκλησία στα τέλη του Μεσαίωνα

- Ήδη από τα τέλη του Μεσαίωνα το ηθικό κύρος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ανάμεσα στους πιστούς άρχισε να υποχωρεί.
- Όλο και περισσότερες διαμαρτυρίες διατυπώνονταν για
 - τη διοικητική ανεπάρκεια,
 - την υπερβολική πολυτέλεια της αυλής
 - και την ηθική ακόμη διαφθορά πολλών από τους εκκλησιαστικούς αξιωματούχους.
- Σε μια εποχή, κατά την οποία νέοι κοινωνικοί, οικονομικοί και πνευματικοί ορίζοντες ανοίγονταν στους Ευρωπαίους:

- ο η πλειονότητα του κλήρου, ιδίως του κατώτερου, ζούσε μέσα στην αμάθεια και
- ο η Εκκλησία εξακολουθούσε να ελέγχει τους πιστούς με τη διαρκή απειλή του κακού
- ο και να εφευρίσκει τρόπους άφεσης των αμαρτιών, μεταξύ των οποίων και τα έγγραφα άφεσης αμαρτιών, τα λεγόμενα συγχωροχάρτια.

Ποια ήταν η στάση των ανθρώπων της Αναγέννησης απέναντι στις αδυναμίες της καθολικής εκκλησίας

Η αντίδραση στις αδυναμίες αυτές της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας δεν άργησε να εκδηλωθεί από τους φορείς του ανθρωπιστικού κινήματος.

- Αυτοί έθεσαν ως στόχο την αναζήτηση του αυθεντικού πνεύματος του Χριστιανισμού στη μελέτη της Αγίας Γραφής, χωρίς τις παρερμηνείες των σχολιαστών του Μεσαίωνα.
- Προϋπόθεση της αναζήτησης αυτής ήταν η άμεση επαφή με ιερά κείμενα, την οποία κατέστησαν δυνατή:
 - ο η πρόοδος της τυπογραφίας
 - ο και οι μεταφράσεις της Αγίας Γραφής σε λαϊκή γλώσσα ήδη από το πρώτο μισό του 16ου αιώνα.
- Η κρίση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ήταν φαινόμενο σύνθετο και συνδεόταν με το πνεύμα της Αναγέννησης.
 - ο Για το λόγο αυτό, εκτός από τη βασική θρησκευτική διάστασή του, έλαβε επίσης κοινωνικό και πολιτικό χαρακτήρα, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια.

β. Η Μεταρρύθμιση του Λουθήρου

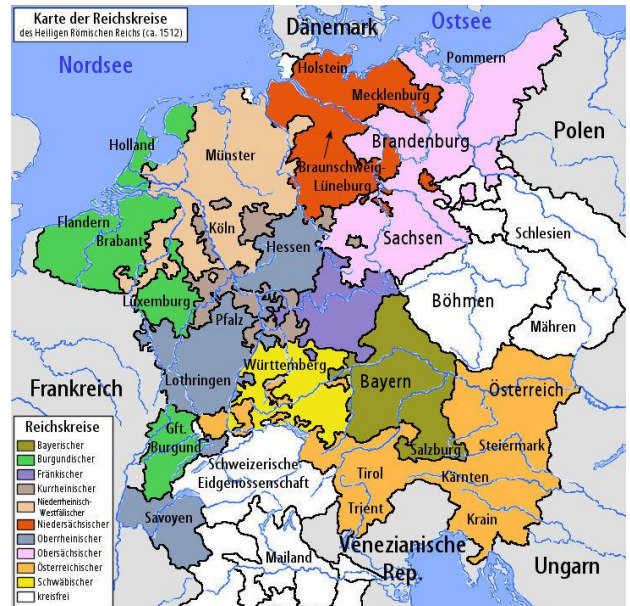
Η αντίδραση στις αδυναμίες της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας εκδηλωνόταν περισσότερο στις γερμανικές χώρες.

Αιτίες:

- Στον πληθυσμό προκαλούσε μεγάλη δυσaréσκεια η οικονομική επιβάρυνση που υφίστατο από την Εκκλησία με σκοπό την ανέγερση μεγαλοπρεπών οικοδομημάτων στη Ρώμη.
- Στη λαϊκή αυτή δυσaréσκεια πρέπει να προσθέσουμε και την προσπάθεια των Γερμανών ηγεμόνων να απαλλαγούν από την παπική επιρροή και την επικυριαρχία του αυτοκράτορα.

Αφορμή:

- Η αφορμή δόθηκε το 1515, όταν ο πάπας Λέων Γ' έδωσε την άδεια για μαζική έκδοση και πώληση εγγράφων άφεσης αμαρτιών συγχωροχαρτιών).
- Ο εμπορευματοποιημένος τρόπος διάθεσης τους από τον μοναχό Τέτζελ στη Γερμανία και η διακήρυξή του ότι μόλις ακουστεί ο ήχος από τα χρήματα που πληρώνονται για το συγχωροχάρτι, οι ψυχές μεταπηδούν από το Καθαρτήριο στον Παράδεισο", προκάλεσαν την έντονη αντίδραση του γερμανού μοναχού και θεολόγου Μαρτίνου Λουθήρου.

Πώς εκδηλώθηκε η αντίδραση του Λουθήρου στις αδυναμίες της καθολικής εκκλησίας και πώς απάντησε η τελενταία;

- Ο **Λούθηρος** διαμαρτυρόμενος **θυροκόλλησε**, τον Οκτώβριο του 1517, σε εκκλησία της Βιτεμβέργης έναν **κατάλογο από 95 θέσεις**, δηλαδή επιχειρήματα που καταδίκάζαν τα συγχωροχάρτια και αμφισβητούσαν τις παπικές απόψεις και σε άλλα δογματικά ζητήματα.
- Ο **πάπας** αντέδρασε αφορίζοντας τον Λούθηρο ως αιρετικό.

Πώς η
θρησκευτική
αντιπαράθεση
πήρε πολιτικές
διαστάσεις

- Ο **Λούθηρος** όμως έκαψε δημόσια το έγγραφο (βούλλα)* του αφορισμού του (1520).
- Η θρησκευτική αυτή διαμάχη **θορύβησε τον αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Γερμανίας) Κάρολο Ε'**, ο οποίος
 - ο φοβούμενος διάσπαση της ενότητας των γερμανικών χωρών, κάλεσε τον Λούθηρο να απολογηθεί ενώπιον της Δίαιτας* στην πόλη Βορμς (Worms).
 - ο Όταν ο Λούθηρος αρνήθηκε να αναιρέσει τις απόψεις του, η Δίαιτα τον καταδίκασε ως αιρετικό και τον έθεσε εκτός νόμου.
 - ο Ο Λούθηρος σώθηκε τότε χάρη στην επέμβαση του εκλέκτορα της Σαξονίας*, ο οποίος τον έκρυψε στον πύργο του, στο Βάρτμπουργκ.
- Το κήρυγμα του Λουθήρου, ως τοπικό θρησκευτικό κίνημα, αλλά και ως πυρήνας μιας ευρύτερης μεταρρυθμιστικής έκρηξης, είχε αποφασιστική επίδραση στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική πραγματικότητα, όχι μόνον της Γερμανίας αλλά και ολόκληρης της Ευρώπης.
 - ο Όταν το 1529 η Δίαιτα αποκήρυξε το Λουθηρανισμό, οι **γερμανοί ηγεμόνες που ήταν οπαδοί του Λουθήρου αντιτάχθηκαν και διαμαρτυρήθηκαν** για τη δίωξη των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων.
 - ο Η διαμαρτυρία αυτή, από την οποία ονομάστηκαν και προτεστάντες ή **διαμαρτυρόμενοι** (από το λατινικό ρήμα protestor: διαμαρτύρομαι), δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.
 - ο Τον επόμενο χρόνο υπέβαλαν στη **Δίαιτα που συγκλήθηκε στην γερμανική πόλη Αυγούστα υπόμνημα με τις βασικές αρχές του λουθηρανισμού, γνωστό ως Ομολογία της Αυγούστας (1530).**

Εμφύλιος
πόλεμος και
ειρήνη της
Αυγούστας

Η αναμενόμενη σύγκρουση των μεταρρυθμιστών με τις αυτοκρατορικές δυνάμεις εκδηλώθηκε τελικά και έλαβε τη μορφή **γενικευμένου εμφυλίου πολέμου**.

- Στο τέλος ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να συμβιβαστεί με την **Ειρήνη της Αυγούστας (1555)**, η οποία αναγνώριζε τη νομιμότητα του Λουθηρανισμού και το δικαίωμα κάθε ηγεμόνα να επιβάλλει στην περιοχή της δικαιοδοσίας του το δόγμα που επιθυμούσε.
- Με τη συνθήκη αυτή η Γερμανία διαιρέθηκε σε κράτη καθολικά και διαμαρτυρόμενα.

δ. Η Αντιμεταρρύθμιση

Με ποια μέτρα
αντέδρασε η
καθολική
εκκλησία στη
Μεταρρύθμιση

Καθώς η Καθολική Εκκλησία έβλεπε τη θρησκευτική και την πολιτική επιρροή της να συρρικνώνονται δραματικά, αποφάσισε να αντιδράσει δυναμικά, λαμβάνοντας τα παρακάτω μέτρα:

Τα μοναχικά τάγματα:

- Η **αναδιοργάνωση των μοναχικών ταγμάτων**
- και η **ίδρυση νέων** κρίθηκε ως το πλέον αποτελεσματικό μέτρο.
- **Έργο** των ταγμάτων αυτών ήταν να βοηθήσουν την πνευματική και ιδεολογική επιβολή του καθολικισμού με την άσκηση συνεχούς **προπαγάνδας** μέσω:
 - ο της ίδρυσης και διαχείρισης εκπαιδευτηρίων, νοσοκομείων και άλλων φιλανθρωπικών **ιδρυμάτων**
 - ο και της έκδοσης **βιβλίων**.
 - ο

Η Ιερά Εξέταση: Παράλληλα, επιχειρήθηκε η καταστολή των μεταρρυθμιστικών ιδεών με την αναδιοργάνωση της Ιεράς Εξέτασης,

- ενός μεσαιωνικού θεσμού που είχε πέσει σε αχρηστία.
- Οι **ιεροεξεταστές**, προκειμένου να κάμψουν το φρόνημα των μεταρρυθμιστών ή αιρετικών, κατά την άποψη της Καθολικής Εκκλησίας, μετέρχονταν κάθε μέσο, συμπεριλαμβανομένων:
 - ο παντός είδους **βασανιστηρίων**
 - ο και της **καύσης πάνω στην πυρά** (autodafe).

Η λογοκρισία: Επειδή στη διάδοση των μεταρρυθμιστικών ιδεών η συμβολή του βιβλίου ήταν αποφασιστική, η Καθολική Εκκλησία **ίδρυσε στη Ρώμη ένα Συμβούλιο Λογοκρισίας**, με έργο **να συντάσσει κατά διαστήματα έναν κατάλογο απαγορευμένων βιβλίων** (Index Librorum Prohibitorum), όχι μόνο θεολογικών αλλά και φιλολογικών ή επιστημονικών, που κατά την άποψη της Εκκλησίας περιείχαν αιρετικές θέσεις.

Η Σύνοδος του Τρέντο (1545-1563)

Η Καθολική Εκκλησία δεν περιορίστηκε μόνο στη λήψη κατασταλτικών μέτρων εναντίον των μεταρρυθμιστών, αλλά προχώρησε και στη **θεραπεία των αδυναμιών** της, οι οποίες είχαν προκαλέσει τη Μεταρρύθμιση. Το έργο της ηθικοπνευματικής ανασυγκρότησης και της αποσαφήνισης του καθολικού δόγματος ανέλαβε η **Σύνοδος του Τρέντο, που συγκλήθηκε το 1545.**

ε. Οι συνέπειες της Μεταρρύθμισης

Η Μεταρρύθμιση σήμανε:

- το **τέλος της θρησκευτικής ενότητας** της Ευρώπης και
- την **αλλαγή του χάρτη** της μέσα από μακροχρόνιες και οδυνηρές συγκρούσεις.
- Η Ευρώπη **χωρίστηκε σε τμήματα με διαφορετικό ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό.**
- Το μεταρρυθμιστικό κίνημα συνδέθηκε επίσης με τη **διαδικασία διαμόρφωσης εθνικών ταυτοτήτων.**
- Πράγματι, στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα η Γαλλία κλονίζεται από θρησκευτικές διαμάχες, καθώς οι βασιλείς της προσπαθούν να διατηρήσουν την ενότητα της χώρας
- και η καλβινιστική **Ολλανδία** αποσπάται από την καθολική Ισπανία.
- Το 17ο αιώνα η προσπάθεια των γερμανών αυτοκρατόρων να ανασυγκροτήσουν ενιαίο κράτος μέσω της επιβολής του Καθολικισμού με δυναμικό τρόπο, προκάλεσε **πανευρωπαϊκό πόλεμο, τον Τριακονταετή (1618-1648).**
- Η Μεταρρύθμιση και κυρίως ο Καλβινισμός, όπου επικράτησε, καθώς διακρινόταν από **δημοκρατικό πνεύμα** και υποστήριζε **την ελευθερία της ατομικής δραστηριότητας**, συνέβαλε στην ανάπτυξη του **κοινοβουλευτικού πολιτεύματος** και του **κεφαλαιοκρατικού συστήματος.**
- Άλλωστε δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι χώρες όπως η Ολλανδία, η Αγγλία και οι Η.Π.Α **πρωτοστάτησαν στις πολιτειακές μεταβολές** και στις γενικότερες εξελίξεις,
- σε αντίθεση με τις **καθολικές χώρες**, όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιταλία, που **παρουσίασαν σημαντική υστέρηση.** Είναι χαρακτηριστικό το ότι η Γαλλία χρειάστηκε τη μεγάλη Επανάσταση του 1789, για να μπορέσει να παρακολουθήσει τους αναπτυξιακούς ρυθμούς της Αγγλίας.
- Γενικά, η Μεταρρύθμιση, με αφετηρία την αυτονομία στη δράση του ατόμου, επέφερε σημαντικές μεταβολές στη νοοτροπία και στις κοινωνικές σχέσεις.
 - ο Τα νέα πολιτισμικά δεδομένα δημιούργησαν **νέα ρεύματα στις επιστήμες, στα γράμματα και στις τέχνες,**
 - ο ενώ **διαδόθηκε η παιδεία** τόσο από τους διαμαρτυρόμενους όσο και από τους καθολικούς.

Ποιες ήταν οι συνέπειες της μεταρρύθμισης σε θρησκευτικό, ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο

Νέα κράτη και ζοετής πόλεμος

Ιδεολογικές και κοινωνικές συνέπειες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1648) ΕΩΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ (1815)

1. Ο Διαφωτισμός

α. Το πλαίσιο διαμόρφωσης του

Ποιες είναι οι συνθήκες που επικρατούν στην Ευρώπη στα τέλη του 17ου αιώνα, και ποιες διαφοροποιήσεις ως προς την ανάπτυξη παρατηρούνται στις ευρωπαϊκές χώρες;

Να συγκρίνετε την κατάσταση που επικρατεί στην Αγγλία και τη Γαλλία στις απαρχές της εποχής του Διαφωτισμού

Ποιες είναι οι βασικές εκφράσεις του κινήματος του Διαφωτισμού;

Από τα τέλη του 17ου αιώνα οι χώρες της δυτικής Ευρώπης γνωρίζουν ταχύτατους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και πνευματικής προόδου. Αντίθετα, οι χώρες της κεντρικής και της βόρειας Ευρώπης παρακολουθούν από απόσταση τις μεταβολές ή παραμένουν στο περιθώριο.

Αλλά ακόμη και μεταξύ των δυτικών χωρών υπάρχει **ανισομερής ανάπτυξη**, ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής τους στις εξελίξεις.

- Η **Αγγλία**, για παράδειγμα, αναδεικνύεται από τις αρχές του 18ου αιώνα ως η μεγαλύτερη εμπορική και ναυτική δύναμη στον κόσμο. Η **αστική τάξη** κατορθώνει να επικρατήσει στην πολιτική σκηνή επιβάλλοντας τη συνταγματική μοναρχία και τον κοινοβουλευτισμό με την Ένδοξη Επανάσταση (1688). Έκτοτε η χώρα αυτή θα αποτελέσει τον πόλο έλξης των ανθρώπων εκείνων που απεχθάνονται την απολυταρχία και θέλουν να ζήσουν σε συνθήκες φιλελευθερισμού.
- Αντίθετα, στη **Γαλλία** υπάρχει μια παρατεταμένη κρίση, που καθίσταται ολοένα και οξύτερη. Η απόλυτη μοναρχία αποτελεί τροχοπέδη στη δραστηριότητα και στις επιδιώξεις της αστικής τάξης, η οποία θέτει υπό αμφισβήτηση την πολιτική και κοινωνική δομή του κράτους και επιδιώκει γενικότερες αλλαγές. Η αντιπαράθεση αυτή θα κορυφωθεί προς το τέλος του 18ου αιώνα, όταν πλέον ο μοναρχικός θεσμός, αποκομμένος από τα δρώμενα και χωρίς να έχει συνειδητοποιήσει τις ζυμώσεις που έχουν συντελεστεί στη γαλλική κοινωνία, θα βρεθεί αντιμέτωπος με την κρίση (1789).

Μερικές από τις πιο σημαντικές εκφράσεις ενός γενικότερου ιδεολογικού κινήματος της εποχής, **του Διαφωτισμού ή Αιώνα των Φώτων (1688-1789)**.

- Η τάση για πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές,
- η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της επιστήμης,
- η πίστη στην πρόοδο του ανθρώπου,

β. Οι ιδέες και οι φορείς τους

- Οι εκφραστές αυτού του νέου πνεύματος, οι φιλόσοφοι, δεν περιορίζονται μόνον στην ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων, αλλά, ξεκινώντας από τις επιτυχίες της επιστήμης και βασιζόμενοι στον ορθό λόγο προτείνουν λύσεις για τη βελτίωση του ανθρώπου και την ανάπτυξη της κοινωνίας.
- Έτσι, στρέφονται κατά του θρησκευτικού φανατισμού και επιχειρηματολογούν υπέρ της ανεξιθρησκίας και γενικότερα της πνευματικής ανεκτικότητας.

Στον τομέα αυτό διακρίθηκε, κυρίως, ο **Βολταίρος** (1694-1778), ο οποίος, για την υπεράσπιση των ιδεών του, δεν δίστασε να έλθει σε σύγκρουση ακόμη και με την κρατική εξουσία.

Στο χώρο των πολιτικών ιδεών οι διαφωτιστές είχαν ως πρότυπο τους το αγγλικό σύστημα διακυβέρνησης και ήταν θεωρητικά επηρεασμένοι από τον **Τζόν Λοκ** (1632-1704), έναν από τους σπουδαιότερους προδρόμους του Διαφωτισμού. Ο Λοκ διατύπωσε την αρχή του **κοινωνικού συμβολαίου**, ότι δηλαδή οι κυβερνήσεις συγκροτούνται βάσει συμφωνίας με το λαό. Η παραβίαση της συμφωνίας αυτής εκ μέρους των κυβερνώντων παρέχει αυτόματα στο λαό το δικαίωμα της αντίστασης και της επανάστασης.

Σημαντικός εκπρόσωπος των πολιτικών ιδεών του Διαφωτισμού ήταν ο Γάλλος **Μοντεσκιέ** (1698-1755). Στο βιβλίο του με τίτλο Το Πνεύμα των Νόμων διατυπώνει τη θεωρία της

Ανεξιθρησκία
(Βολταίρος)

Να αναφερθείτε στις πολιτικές ιδέες και το σύστημα διακυβέρνησης που προτείνουν οι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού

Τι γνωρίζετε για την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και ποια ήταν η επίδραση στην πολιτική της εποχής;

διάκρισης των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική με στόχο να αποτρέπεται ο κίνδυνος αυταρχικής διακυβέρνησης. Η θεωρία αυτή άσκησε μεγάλη επίδραση στην πολιτική σκέψη και αποτέλεσε συστατικό στοιχείο των σημαντικότερων πολιτικών και πολιτειακών κειμένων της εποχής (π.χ. της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη κατά τη Γαλλική Επανάσταση).

Τη σκέψη των διαφωτιστών απασχόλησαν και τα ζητήματα της ελευθερίας του ατόμου και της ισότητας των ανθρώπων. Ο **Ρουσσό** (1712-1778):

Ποιες είναι οι απόψεις που υποστήριξε ο Ρουσσό (α) για την ελευθερία και την ισότητα (β) για τη σημασία της παιδείας;

- στο έργο του Κοινωνικό Συμβόλαιο (1762) υπερασπίζεται την **ελευθερία** του ανθρώπου και δέχεται ως κυρίαρχη μόνο τη **γενική βούληση**, την οποία πρέπει να εκφράζει και στην οποία οφείλει να υποτάσσεται η εκάστοτε κυβέρνηση. Αυτό όμως προϋποθέτει **δημοκρατικό πολίτευμα**, το οποίο δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς το σεβασμό των νόμων.
- Η πολιτική θεωρία του Ρουσσό δεν εγγυάται μόνο την ελευθερία αλλά και την **ισότητα**, κάτι που όμως απαιτεί μια **ριζική αναμόρφωση της κοινωνίας**. Η ισότητα, υποστήριξε ο Ρουσσό, υπήρχε στη **φυσική κοινωνία** και καταργήθηκε, όταν δημιουργήθηκε ο θεσμός της ιδιοκτησίας και της εξουσίας. Για να ξεπεραστεί η κοινωνική ανισότητα, πρέπει, κατά τον Ρουσσό, να **επιστρέφουν οι άνθρωποι σε μια ενδιάμεση κοινωνία μεταξύ της φυσικής και της σύγχρονης του**, χωρίς αυτό να σημαίνει επιστροφή σε πρωτόγονες συνθήκες διαβίωσης ή απόρριψη της προόδου και του θεσμού της ιδιοκτησίας.
 - Για τη βελτίωση της κοινωνίας, η οποία αποτελούσε βασικό σκοπό του Διαφωτισμού, αναγκαία προϋπόθεση θεωρήθηκε η **παιδεία του λαού**. Ο Ρουσσό στο έργο του Αιμίλιος ή περί Αγωγής (1762) διακήρυξε το **σεβασμό της προσωπικότητας του παιδιού** και καθόρισε τις αρχές μιας παιδαγωγικής μεθόδου που βασίζεται στη φυσική διδασκαλία.

Ρουσσό:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (γεν.
βούληση –
δημοκρατία)
ΙΣΟΤΗΤΑ
(αναμόρφωση
κοινωνίας)
ΠΑΙΔΕΙΑ (σεβασμός)

Λοκ: Κοινωνικό
Συμβόλαιο
Μοντεσκιέ:
Διάκριση εξουσιών
Ρουσσό: Γενική
βούληση

Τι υποστηρίζει ο διαφωτισμός για την ποινική δικαιοσύνη και για τον θεσμό της δουλείας;

Από τους διαφωτιστές προτάθηκαν, επίσης, κοινωνικές μεταρρυθμίσεις για την προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.

- Σημαντικό υπήρξε στον τομέα αυτό το έργο του **Μπεκαρία**, (1738-1794) ο οποίος στο βιβλίο του Περί εγκλημάτων και ποινών (1764) αναφέρεται στον **εξανθρωπισμό της ποινικής δικαιοσύνης**.
- Τέλος, άλλοι διαφωτιστές μίλησαν και για την **κατάργηση της δουλείας**.

γ. Η διάδοση των ιδεών τον Διαφωτισμού

Με ποιους τρόπους διαδίδονται οι ιδέες του Διαφωτισμού στον ευρωπαϊκό χώρο;

Τα κέντρα και οι φορείς του Διαφωτισμού πολλαπλασιάστηκαν με την πάροδο του χρόνου. Συνέβαλαν αποφασιστικά στη διάδοση των νέων ιδεών:

- Οι εφημερίδες, τα βιβλία, η Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια,
- οι κοινωνικές συγκεντρώσεις σε σαλόνια ή σε άλλους χώρους,
- οι επιστημονικές ακαδημίες,
- οι λέσχες και οι μυστικές ενώσεις.
- Ακόμη οι διαφωτιστές ταξίδευαν στο εξωτερικό, όπου εξέθεταν τις απόψεις τους, προσκεκλημένοι **συχνά από ηγεμόνες της λεγόμενης φωτισμένης δεσποτείας, όπως ήταν ο Φρειδερίκος Β' της Πρωσίας και η Μεγάλη Αικατερίνη της Ρωσίας.**

Στον Διαφωτισμό πραγματοποιείται μια «επανάσταση» του λεξιλογίου και των εννοιών. Πώς «μετασχηματίζονται οι έννοιες και ποια βιβλία συμβάλουν σ' αυτό;

Η νέα ιδεολογία προωθήθηκε αποτελεσματικότερα μέσα από το **μετασχηματισμό του λεξιλογίου και τη διαφοροποίηση της σημασίας ορισμένων λέξεων**. Είναι χαρακτηριστικό ότι έννοιες όπως εξουσία, κράτος, κοινωνία, μεσαία τάξη, φύση, ευτυχία, αρετή, πρόοδος, τεχνική, εμφανίζονται στο καθημερινό λεξιλόγιο των ευρωπαϊκών γλωσσών κατά το 18ο αι.

Βέβαια, δεν δίνουν όλοι οι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού σ' αυτές τις έννοιες το ίδιο περιεχόμενο, υπάρχουν όμως πολλά πεδία στα οποία αποκαλύπτεται το κοινό πνεύμα του αιώνα. Βρισκόμαστε ενώπιον μιας επανάστασης του λεξιλογίου αντίστοιχης εκείνης των

ιδεών. Στον τομέα αυτό η συμβολή των **λεξικών** (όπως το Φιλοσοφικό Λεξικό του Βολταίρου) της εποχής και ιδίως της **Εγκυκλοπαίδειας**, που περιγράφεται ως Συστηματικό Λεξικό των Επιστημών, των Τεχνών και των Επαγγελμάτων και εκδόθηκε (1751-1772) από μια ομάδα διαφωτιστών με επικεφαλής τον **Ντιντερό** (1713-1784), υπήρξε αποφασιστική.

δ. Οι επιδράσεις του Διαφωτισμού Προς μια νέα κοινωνία

Οι νέες ιδέες

- διαμόρφωσαν το κατάλληλο πνευματικό υπόβαθρο για ριζικές αλλαγές και
- δρομολόγησαν ραγδαίες εξελίξεις στην Ευρώπη και την Αμερική.
- Συνέβαλαν
 - ο στη βελτίωση της ζωής του ανθρώπου,
 - ο στη διεύρυνση της εκπαίδευσης,
 - ο στην υποχώρηση του θρησκευτικού φανατισμού,
 - ο στην ενίσχυση του αιτήματος για ισότητα μεταξύ των ανθρώπων και για κατάργηση της δουλείας.

Αποφασιστική ήταν η επίδραση των ιδεών αυτών σε κρίσιμες στιγμές της παγκόσμιας Ιστορίας:

- ο του Λοκ στην αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (1776),
- ο του Μοντεσκιέ στα βασικά άρθρα του Αμερικανικού Συντάγματος (1787)
- ο και του Ρουσσό στη Γαλλική Επανάσταση (1789).

Η απήχηση στον ελλαδικό χώρο και στη Βαλκανική

Ο Διαφωτισμός μεταδόθηκε μέσω των παροικιών και στον υπόδουλο Ελληνισμό, με κάποια όμως καθυστέρηση, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές. Η μεταβολή των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών επέτρεψε, στη συνέχεια, τη δημιουργία στον ελληνικό χώρο, κατά την περίοδο 1750-1821, **ενός πνευματικού κινήματος ανάλογου του Ευρωπαϊκού, που ονομάστηκε Νεοελληνικός Διαφωτισμός.**>

- ο Αναπτύχθηκε και εδώ έντονη πνευματική δραστηριότητα γύρω από θεμελιώδεις ιδέες (όπως ελευθερία, δικαιοσύνη, ανεξιθρησκία, αρετή, επιστήμη)
- ο με αντικειμενικό σκοπό το φωτισμό των υπόδουλων Ελλήνων, ώστε αυτοί να διεκδικήσουν την απελευθέρωσή τους.
- ο Παράλληλα
 - ο ιδρύθηκαν **σχολεία**,
 - ο εκδόθηκαν **βιβλία**,
 - ο μελετήθηκαν οι θετικές επιστήμες και
 - ο επιδιώχθηκε η **σύνδεση με την αρχαιότητα**.

Οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί των φορέων του Διαφωτισμού στον ελληνικό χώρο έχουν μεγάλο εύρος και εκτείνονται

- ο από την προσκόλληση σε παραδοσιακές αξίες
- ο μέχρι την πλήρη αποδοχή των ευρωπαϊκών ιδεών
- ο

Σημαντικοί εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού είναι, μεταξύ άλλων, ο Ευγένιος Βούλγαρις, ο Ιώσηπος Μοισιόδακας, ο Δημήτριος Καταρτζής, οι συγγραφείς της Νεωτερικής Γεωγραφίας Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς και ο Ανώνυμος συγγραφέας της Ελληνικής Νομαρχίας. Κορυφαίοι, όμως, αναδείχθηκαν ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραΐς.

Ο **Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος** (1757-1798) επιδιώκει **μέσα από το μεταφραστικό και το πρωτότυπο συγγραφικό έργο του**

- ο να καταστήσει τους Έλληνες κοινωνούς της δυτικής σκέψης
- ο και να τους προετοιμάσει για τη διεκδίκηση της ελευθερίας τους. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή είναι το έργο του Φυσικής Απάνθισμα, με το οποίο επιχειρεί να

Ποιες ήταν οι κύριες επιδράσεις του Διαφωτισμού στην κοινωνία της εποχής του;

Γιατί καθυστέρηση η μετάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού στον ελληνικό χώρο;

Πώς εκδηλώνεται το κίνημα του Διαφωτισμού στον ελληνικό χώρο;

Ποιοι είναι οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού;

Ποιοι ήταν οι στόχοι του Ρήγα Φεραίου και με ποιους τρόπους προσπάθησε να τους υλοποιήσει; Ποιο ήταν το όραμά του; Δικαιώθηκε τελικά;

εμφυσήσει στους συμπατριώτες του την ορθολογική σκέψη μέσω των φυσικών επιστημών.

- Εμπνευσμένος ο Ρήγας από τον άνεμο της ελευθερίας που πνέει στη Γαλλία και τη δυτική Ευρώπη στα τέλη του 18ου αιώνα, τυπώνει μια σειρά από **χάρτες**, μεταξύ των οποίων και τη Μεγάλη Χάρτα της Ελλάδος, όπου δείχνει παραστατικά την έκταση και την ακτινοβολία του Ελληνισμού,
- καθώς και **βιβλία** με πατριωτικό περιεχόμενο, από τα οποία το πιο σημαντικό είναι η Νέα Πολιτική Διοίκησης, μέρος του οποίου αποτελεί και ο περίφημος Θούριος.

Ο Ρήγας οραματιζόταν

- **κοινή εξέγερση όλων των βαλκανικών λαών** εναντίον του δυνάστη και
- την **ίδρυση μιας παμβαλκανικής Ελληνικής Δημοκρατίας**.

Τα επαναστατικά του όμως σχέδια ματαιώθηκαν, όταν οι αυστριακές αρχές τον συνέλαβαν στην Τεργέστη μαζί με τους συντρόφους του και τον παρέδωσαν στις οθωμανικές αρχές του Βελιγραδίου, όπου και εκτελέστηκε στις 24 Ιουνίου 1798.

Ποιες είναι οι βασικές θέσεις του Αδαμάντιου Κοραή; Τι είναι η μετακένωση και με ποια μέσα προσπαθεί να την επιτύχει;

Ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833),

- βαθύτατα επηρεασμένος και αυτός από τη γαλλική σκέψη,
- είναι υπέρμαχος της εξέλιξης και της προόδου
- Απορρίπτει όμως τις επαναστατικές ακρότητες και γι αυτό στις γλωσσικές, πολιτικές και κοινωνικές ιδέες ακολουθεί τη **μέση οδό**.
- Υπερασπίζεται όμως θερμά τις **φιλελεύθερες ιδέες** με την Αδελφική Διδασκαλία (1798), που αποτελεί δριμύτατο κατηγορητήριο ενάντια στους εθελόδουλους και τους συντηρητικούς.
- Ο Κοραής υποστηρίζει τη **μετακένωση**, δηλαδή τη μετάδοση στους Έλληνες των αξιών και γενικότερα της παιδείας την οποία οι δυτικοευρωπαίοι δέχθηκαν από την ελληνική κλασική Αρχαιότητα
- και αφοσιώνεται, από το 1804, στην **έκδοση αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων** με προλεγόμενα, όπου εκθέτει τις γλωσσικές και παιδαγωγικές του απόψεις.

Υπήρχαν αντιδράσεις στις ιδέες των Ελλήνων Διαφωτιστών; Αναφέρετε ένα παρ.

Κατά του ενθουσιασμού των προοδευτικών εκπροσώπων του Διαφωτισμού για τη δυτική παιδεία εκδηλώθηκαν, όμως, και **αντιδράσεις από συντηρητικούς κύκλους**.

Παράδειγμα αποτελεί το έργο του Αθανάσιου Πάριου Αντιφώνησης προς τον παράλογον ζήλον των από της Ευρώπης ερχομένων φιλοσόφων (1802).

Ποιες ήταν οι συνέπειες της μετάδοσης των Ιδεών του Διαφωτισμού στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια;

- Παρά τις ιδεολογικές αντιθέσεις, που σε ορισμένες περιπτώσεις υπήρξαν οξύτατες,
- οι πνευματικές ζυμώσεις συντέλεσαν στην ωρίμαση της ιδέας για εθνική απελευθέρωση που θα στηριζόταν μόνον σε ελληνικές δυνάμεις.

Ο Διαφωτισμός διαδόθηκε και σε άλλες υπό οθωμανική κυριαρχία χώρες της Βαλκανικής, κυρίως όμως στη Μολδοβλαχία με φορείς τους Έλληνες και τους εξελληνισμένους ηγεμόνες.

2. Οικονομικές εξελίξεις: Οι απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης οι οικονομικές θεωρίες

β. Οι οικονομικές θεωρίες

- Τα νέα δεδομένα που προέκυψαν **μετά την εκδήλωση της βιομηχανικής επανάστασης** ανάγκασαν τα κράτη να επαναπροσδιορίσουν την οικονομική τους πολιτική, τόσο στο εσωτερικό όσο και στις διεθνείς σχέσεις.
- Σ' αυτό συνέβαλε αποφασιστικά και η **οικονομική σκέψη του Διαφωτισμού**, η οποία **επιζητούσε αποδέσμευση της οικονομικής ζωής από τον μερκαντισμό** των προηγούμενων αιώνων (16ος-17ος), τον κρατικό, δηλαδή, **παρεμβατισμό**, που περιόριζε την ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα.
- Εναντίον της οικονομικής αυτής αντίληψης του μερκαντισμού στρέφονται
 - οι οικονομολόγοι που ονομάζονται φυσιοκράτες

Ποιες συνθήκες επέβαλαν την αλλαγή της οικονομικής σκέψης τον 19° αιώνα

- και οι οπαδοί της φιλελεύθερης οικονομίας.

Φυσιοκράτες :
γεωργία, νόμοι
της φύσης

Σύμφωνα με τους φυσιοκράτες,

- που θεωρούσαν τη **γεωργία ως βασική πηγή πλούτου**,
- έπρεπε να εφαρμοστούν **και στην οικονομία οι νόμοι της φύσης, που δεν εμποδίζουν την ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα**.
- Οι σπουδαιότεροι φυσιοκράτες ήταν ο Κεναί (1694-1774), ο Γκουρναί (1712-1759) και ο Τυργκό (1727-1781).
- Είναι φανερό ότι ο **αγροτικός χαρακτήρας της γαλλικής οικονομίας επηρέασε** τους Γάλλους αυτούς οικονομολόγους στη διαμόρφωση της οικονομικής τους αντίληψης.

Οικονομικός
φιλελευθερισμός
– Άνταμ Σμιθ

- Ωστόσο, ο Γκουρναί εκφράζει με τη θεωρία του μια γενικότερη οικονομική αντίληψη που προοιωνίζεται τον **οικονομικό φιλελευθερισμό (liberalism)** του οποίου θεμελιωτής είναι ο Σκώτος Άνταμ Σμιθ (1723-1790).
- Στο έργο του Έρευνα για τα αίτια του πλούτου των εθνών (1776) ο Σμιθ:
 - διατυπώνει το **νόμο της προσφοράς και της ζήτησης** και υποστηρίζει ότι αυτός ο νόμος ουσιαστικά ρυθμίζει την παραγωγή, τη διακίνηση και τις τιμές των αγαθών.
 - **Το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει στην οικονομική δραστηριότητα με δασμούς και φόρους.**
 - Η θεωρία της φιλελεύθερης οικονομίας **αναπτύχθηκε κυρίως στην Αγγλία, όπου είχε προχωρήσει η εκβιομηχάνιση.**

Φιλελευθερισμός
και
καπιταλιστικό
σύστημα

- Η ελευθερία στις οικονομικές δραστηριότητες εκφράστηκε την εποχή αυτή κυρίως με την επιγραμματική διατύπωση **laissez faire, laissez passer, αφήστε τους ανθρώπους να δρουν ελεύθεροι στην οικονομική ζωή, αφήστε τα αγαθά να διακινούνται ελεύθερα.**
- Η διατύπωση αυτή απηχούσε τις απόψεις της αστικής τάξης και οδήγησε στη διαμόρφωση του κεφαλαιοκρατικού ή καπιταλιστικού συστήματος*

- **Κεφαλαιοκρατικό σύστημα: Οικονομικό σύστημα που επικράτησε σταδιακά στη Δύση μετά την πτώση της φεουδαρχίας και μετά την Α' Βιομηχανική Επανάσταση. Στο πλαίσιο του η κατοχή και η εκμετάλλευση των μέσων παραγωγής βρίσκεται στα χέρια ιδιωτών, που έχουν επενδύσει τα κεφάλαιά τους σ' αυτά με σκοπό την αποκόμιση κέρδους. Το σύστημα αυτό θεωρεί το ιδιωτικό κεφάλαιο ως βάση και κινητήρια δύναμη οικονομίας.**
 - ο συνέβαλε από τη μια πλευρά στην οικονομική ανάπτυξη,
 - ο αλλά από την άλλη προκάλεσε κοινωνικά αδιέξοδα και νέες ιδεολογικές αναζητήσεις.
 - ο Ταυτόχρονα, ο μονόπλευρος καταμερισμός του πλούτου οδήγησε σε μεγάλες κοινωνικές ανισότητες και
 - ο προκάλεσε έντονες κοινωνικές συγκρούσεις κατά το 19ο αιώνα.

Συνέπειες βιομηχανικής επανάστασης και φιλελευθερισμού
Όξυνση των ανταγωνισμών και ιμπεριαλισμός

Η βιομηχανική επανάσταση και η εφαρμογή του οικονομικού φιλελευθερισμού είχαν ως συνέπεια:

- την **αύξηση της παραγωγής,**
- την **ανάπτυξη των χερσαίων και των θαλάσσιων συγκοινωνιών**
- και τη **δημιουργία νέων οικονομικών δραστηριοτήτων.**
- Παράλληλα, όμως, η ανάγκη αναζήτησης νέων αγορών και πρώτων υλών **όξυνε τους ανταγωνισμούς μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων** και αποτέλεσε τροφοδότη του **ιμπεριαλισμού.**
 - ο Δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι η **βιομηχανική επανάσταση είχε ως επίκεντρο την Αγγλία, τη μεγαλύτερη αποικιακή δύναμη στον κόσμο.**
- Ήταν φυσικό λοιπόν, αφού η οικονομική ανάπτυξη και η ισχύς των μητροπόλεων βρίσκονταν σε συνάρτηση **με το μέγεθος και την έκταση των αποικιών,** χώρες, όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Ολλανδία, να επιδοθούν σ' έναν **οξύ ανταγωνισμό μεταξύ τους.**
- Οι **πολεμικές συγκρούσεις** περιορισμένης ή και ευρύτερης κλίμακας, ως εκδήλωση αυτού του ανταγωνισμού, βρίσκουν την πιο χαρακτηριστική έκφραση τους στην **αντιπαράθεση Αγγλίας - Γαλλίας,** αφού οι δύο αυτές χώρες πρωταγωνίστησαν σε όλους σχεδόν τους ευρωπαϊκούς πολέμους του 18ου αιώνα.

3. Η Αμερικανική επανάσταση (1776-1783)

β. Η ρήξη (1774) και ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας (1775-1783)

Ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στην Αμερική πριν την έναρξη της Αμερικανικής Επανάστασης και ποιες ενέργειες της Αγγλίας προκάλεσαν την αντίδραση των αποίκων;

Το 1763, μετά τη λήξη του Επταετούς Πολέμου (1756-1763) μεταξύ της Γαλλίας και της Αγγλίας, ο Καναδάς και η Λουιζιάνα που ανήκαν μέχρι τότε στη Γαλλία και την Ισπανία αντίστοιχα, περιήλθαν στην Αγγλία. Όταν όμως η αγγλική κυβέρνηση απαγόρευσε στους αποίκους την οικονομική εκμετάλλευση των νέων περιοχών, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Η δυσaráσκεια κορυφώθηκε, όταν η μητρόπολη, για την κάλυψη των δαπανών του πολέμου, επέβαλε στις αποικίες αφενός πρόσθετη φορολογία σε μια σειρά από προϊόντα, όπως το τσάι και η ζάχαρη, αφετέρου ειδικό φόρο χαρτοσήμου στις εφημερίδες και στα εμπορικά έγγραφα.

Η ενέργεια αυτή θεωρήθηκε ότι υπονόμει την οικονομία των αποικιών

και, παρά τη μερική υποχώρηση της αγγλικής πολιτικής στο ζήτημα αυτό, προκάλεσε το ξέσπασμα ταραχών στη Βοστώνη (1773), που αποτέλεσαν το έναυσμα αλυσιδωτών αντιδράσεων. Το Σεπτέμβριο του 1774 συνήλθαν στη Φιλαδέλφεια για πρώτη φορά οι αντιπρόσωποι των δεκατριών αποικιών, οι οποίοι διεκδικούσαν την αυτοδιοίκηση τους και απηύθυναν στον βασιλιά μια διακήρυξη δικαιωμάτων. Η ανένδοτη στάση της Αγγλίας προκάλεσε την οριστική ρήξη των αποικιών με τη μητρόπολη.

Ποιο κείμενο εκφράζει την ιδεολογία των επαναστατημένων Αμερικανών και πού στηρίζεται;

Η ιδεολογία της Αμερικανικής Επανάστασης στηρίχθηκε στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας που ψήφισε η Συνέλευση της Φιλαδέλφειας στις 4 Ιουλίου 1776. Το έγγραφο αυτό, που συντάχθηκε με την καθοδήγηση του Βενιαμίν Φραγκλίνου και του Θωμά Τζέφερσον, αποτελεί την πρώτη πρακτική εφαρμογή των πολιτικών ιδεών του Διαφωτισμού.

Πώς εξελίχθηκε ο πόλεμος της αμερικανικής ανεξαρτησίας – Ποια η έκβασή του και ποιος ο ρόλος των ευρωπαϊκών δυνάμεων σ' αυτόν;

Ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας κράτησε επτά χρόνια και υπήρξε στην αρχή μια δεινή δοκιμασία για τον ανοργάνωτο στρατό των αποίκων. Ωστόσο οι Αμερικανοί, που ενισχύθηκαν από Γάλλους αλλά και από άλλους Ευρωπαίους εθελοντές, κατόρθωσαν βαθμιαία να αποκτήσουν στρατιωτική υπεροχή χάρη στις ικανότητες του αρχιστράτηγου Γεωργίου Ουάσινγκτον και στην ευνοϊκή στάση πολλών ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Η Γαλλία, επιθυμώντας να περιορίσει τη βρετανική αποικιακή αυτοκρατορία, συμμάχησε με τους Αμερικανούς (1778) και κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Αγγλίας. Το παράδειγμα της Γαλλίας ακολούθησαν για τους ίδιους λόγους η Ισπανία και η Ολλανδία, ενώ η Ρωσία, η Δανία και η Σουηδία αντιστάθηκαν στην απόφαση της Αγγλίας να διενεργεί νηοψία σε πλοία ουδετέρων χωρών για την ανεύρεση εχθρικού φορτίου.

Έτσι, η Αγγλία, μετά τη διπλωματική της απομόνωση και την ολοκληρωτική στρατιωτική ήττα της στο Γιόρκταουν, αναγνώρισε την ανεξαρτησία των 13 αποικιών (Συνθήκη των Βερσαλλιών, Σεπτέμβριος 1783).

γ. Η γέννηση ενός νέου κράτους

Η γέννηση του κράτους των ΗΠΑ – 2 Τάσεις

- Μετά την κατάκτηση της αμερικανικής ανεξαρτησίας (1783), άρχισαν οι ζυμώσεις για τη δομή και τη συγκρότηση του νέου κράτους.
- Το Συντακτικό Κογκρέσο (Συνέλευση), που συγκλήθηκε το 1787 στη Φιλαδέλφεια, κατόρθωσε να συγκεράσει τις δύο επικρατούσες αντίθετες τάσεις
 - ο τη μια που επιθυμούσε **ισχυρή κεντρική εξουσία** και την άλλη
 - ο που επιδίωκε **διατήρηση της αυτονομίας κάθε πολιτείας**, και να **ψηφίσει το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών** (Σεπτέμβριος 1787).

Μορφή του κράτους με το Σύνταγμα του 1787

Το Σύνταγμα αυτό, που ισχύει με ορισμένες τροποποιήσεις ως σήμερα,

- στηρίζεται στην **αρχή της διάκρισης των εξουσιών** και
- προβλέπει **μια ομοσπονδιακή κεντρική κυβέρνηση** με αρμοδιότητες
 - ο για την εξωτερική πολιτική,
 - ο την άμυνα και
 - ο τα οικονομικά.
- **Κάθε Πολιτεία όμως διατηρεί τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία** σε θέματα
 - ο της τοπικής αυτοδιοίκησης,
 - ο της αστυνομίας,
 - ο της δικαιοσύνης και
 - ο της εκπαίδευσης.
- Η **νομοθετική εξουσία** του ομόσπονδου κράτους ανήκει στο **Κογκρέσο**, που αποτελείται **από δύο σώματα, τη Βουλή και τη Γερουσία**.
 - ο Βουλή: Κάθε Πολιτεία εκπροσωπείται στη Βουλή από αριθμό αντιπροσώπων κατ' αναλογία του πληθυσμού της,
 - ο Γερουσία: ενώ στη Γερουσία από δύο Γερουσιαστές, ανεξαρτήτως του πληθυσμού της.
- Η **εκτελεστική εξουσία ασκείται από τον Πρόεδρο**

Διάκριση των εξουσιών στις ΗΠΑ

- ο που εκλέγεται από εκλέκτορες για τέσσερα χρόνια.
- Πρώτος πρόεδρος και για δύο συνεχείς τετραετίες εξελέγη ο πρωτεργάτης της επανάστασης, ο Γεώργιος Ουάσιγκτον (1789-1797).
- Τέλος, **η δικαστική εξουσία** με επικεφαλής το Ανώτατο Δικαστήριο είναι ανεξάρτητη.

δ. Οι συνέπειες

Συνέπειες της Αμερικανικής Επανάστασης

- **Αμερικανικό έθνος.** Οι πολιτικές και ιδεολογικές ζυμώσεις κατά τη διάρκεια της αμερικανικής επανάστασης παραμέρισαν σταδιακά τις επιμέρους εθνικές ιδιαιτερότητες των αποίκων, Έτσι δεν δημιουργήθηκε μόνο ένα νέο κράτος αλλά και ένα νέο Έθνος.
- **Διαφωτισμός στην πράξη.** Το Αμερικανικό Σύνταγμα, όπως και η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, απηχεί βέβαια και μεταφέρει στο πρακτικό πεδίο τις ιδέες του Διαφωτισμού.
- **Νέοι θεσμοί: Ομοσπονδιακό κράτος - αβασίλευτη δημοκρατία.** Ταυτόχρονα όμως προχωρεί περισσότερο, καθιερώνοντας δύο άγνωστους μέχρι τότε πολιτειακούς θεσμούς, το θεσμό της ομοσπονδίας και της αβασίλευτης δημοκρατίας.
- **Επιτυχημένη επανάσταση – παράδειγμα:.** Παράλληλα, η αμερικανική ανεξαρτησία αποτέλεσε το πρώτο παράδειγμα επιτυχούς έκβασης μιας επανάστασης και διαδραμάτισε ρόλο καταλύτη.
 - ο Έτσι, στις αρχές του 19ου αιώνα επαναστάτησαν οι ισπανικές αποικίες στη Λατινική Αμερική,
 - ο ενώ στην Ευρώπη δημιουργήθηκε ένας επαναστατικός άνεμος, που εξαπλώθηκε διαδοχικά στην Ελβετία, στην Ολλανδία, στο Βέλγιο και στη Γαλλία.
- **Ανάπτυξη.** Το νέο κράτος, παρά τις αρχικές δυσχέρειες, παρουσίασε ταχύτατη ανάπτυξη σε όλους τους τομείς και αναδείχθηκε σύντομα σε μεγάλη δύναμη.
- **Αποαποικιοποίηση της Αμερικής:**
 - ο Με τη Συνθήκη της Γάνδης (1814) οι Ηνωμένες Πολιτείες επέβαλαν στην Αγγλία την οριστική απομάκρυνσή της από την Αμερική,
 - ο ενώ με το Δόγμα Μονρόε (1823) εγκαταλείφθηκαν οριστικά οι αποικιακές βλέψεις των Ευρωπαίων στην ήπειρο αυτή.

4. Η Γαλλική επανάσταση και η Ναπολεόντεια περίοδος (1789 -1815)

Β. Η έκρηξη της επανάστασης Η σύγκληση των Γενικών Τάξεων

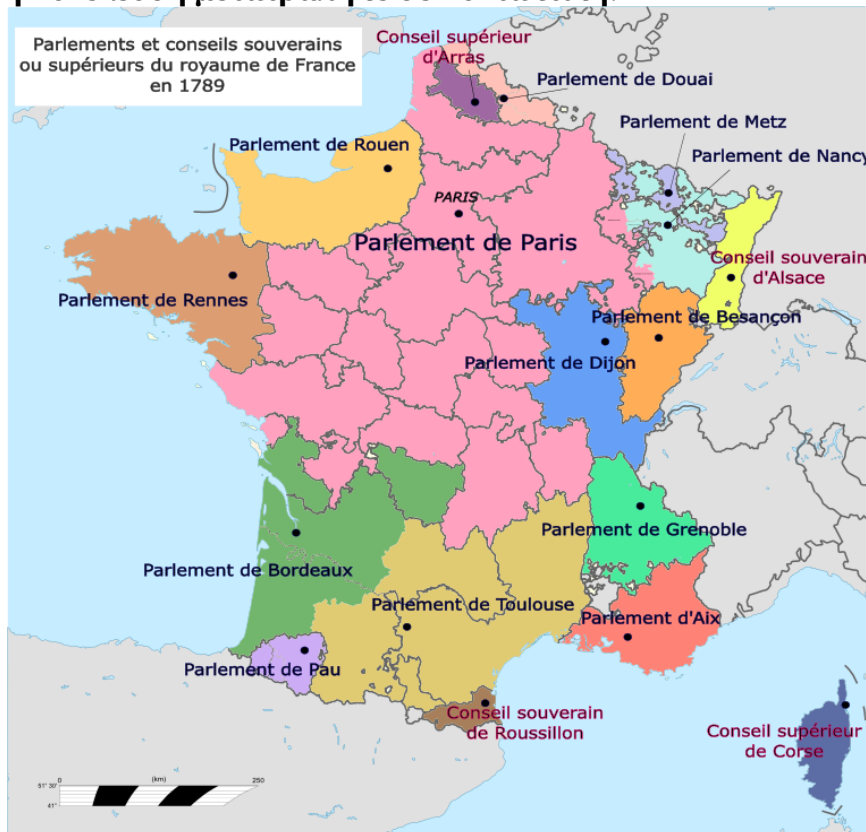
Σύγκληση των Γενικών τάξεων

- Η οικονομική κρίση υποχρέωσε τον βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκο να επαναφέρει ως υπουργό οικονομικών το Νεκέρ (1788),
- ο οποίος πρότεινε ως μόνη λύση τη **σύγκληση των Γενικών Τάξεων, τη συνέλευση δηλαδή των αντιπροσώπων και των τριών τάξεων**, για να εγκρίνουν νέους φόρους.
- Όταν άρχισε τις εργασίες της η συνέλευση, στις 5 Μαΐου 1789:
 - ο τα μισά περίπου μέλη της προέρχονταν από τους **ευγενείς** και τους **κληρικούς**
 - ο και τα άλλα μισά από την **Τρίτη Τάξη**, η οποία υπερείχε με ελαφρά πλειοψηφία. (Τρίτη τάξη: αστοί [έμποροι, βιοτέχνες, τραπεζίτες], λαϊκά στρώματα των πόλεων, αγρότες)
- Ενώ όμως οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης ανέμεναν την εξαγγελία μεταρρυθμιστικών προτάσεων από τον Λουδοβίκο, **διαπίστωσαν ότι ο**

Αντίδραση της τρίτης τάξης – Εθνική Συνέλευση – Συντακτική Συνέλευση

αντικειμενικός στόχος ήταν η επιβολή νέων φόρων που θα πλήρωναν μόνο αυτοί.

- Η αντίδραση τους υπήρξε άμεση και με το επιχείρημα ότι εκπροσωπούσαν το 98% των Γάλλων **αυτοανακηρύχθηκαν Εθνική Συνέλευση**,
- την οποία όμως ο Λουδοβίκος δεν αναγνώρισε.
- Τότε, οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης έδωσαν στις 20 Ιουνίου τον λεγόμενο **Όρκο του Σφαιριστηρίου** (από την αίθουσα των ανακτόρων όπου συγκεντρώθηκαν), με τον οποίο δεσμεύθηκαν να μην αποχωρήσουν αν δεν δώσουν σύνταγμα στη Γαλλία.
- Μάλιστα, από φόβο μήπως συλληφθούν, ανακήρυξαν τα μέλη της Εθνικής Συνέλευσης απαραβίαστα.
- Μετά τη μάταιη απόπειρα του βασιλιά να εμποδίσει τη λήψη των αποφάσεων αυτών
- και την προσχώρηση στην Εθνική Συνέλευση αντιπροσώπων του κλήρου και των ευγενών,
- **η Συνέλευση μετατράπηκε σε Συντακτική.**

Το τέλος του Παλαιού Καθεστώτος

- Η **προσπάθεια** της Συντακτικής Συνέλευσης να ψηφίσει **Σύνταγμα**
- συνάντησε την έντονη **αντίδραση του βασιλιά, ο οποίος συγκέντρωνε στρατό στις Βερσαλλίες.**
- Η ενέργεια αυτή προκάλεσε την αγανάκτηση του λαού, που ανέλαβε ενεργό δράση. Στις **14 Ιουλίου με το σύνθημα ελευθερία, ισότητα, αδελφοσύνη Ο λαός κατέλαβε τη Βαστίλλη**, σύμβολο της απολυταρχικής καταπίεσης, αφού χρησίμευε ως φυλακή για τους αντιφρονούντες.
- Από το Παρίσι η εξέγερση εναντίον του παλαιού καθεστώτος **μεταδόθηκε στις επαρχίες**, όπου
 - ο καταλύθηκαν οι δημοτικές αρχές και εκλέχθηκαν νέες,
 - οργανώθηκε η εθνοφυλακή και
 - ληηλατήθηκαν οι πύργοι των ευγενών.
- Στο μεταξύ η Συντακτική Συνέλευση προχώρησε στις 4 Αυγούστου 1789 στην **κατάργηση των προνομίων, πράξη που σήμανε και το τέλος του παλαιού καθεστώτος**

Έκρηξη και
εξάπλωση της
επανάστασης –
14 Ιουλίου 1789

Διακήρυξη
δικαιωμάτων –
Τέλος παλαιού
καθεστώτος

- και στις 26 Αυγούστου ψήφισε τη **Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη**. Με τη διακήρυξη αυτή προβάλλονταν οι θεμελιώδεις αρχές του Διαφωτισμού (όπως ελευθερία, ισότητα, δικαιοσύνη), επάνω στις οποίες θα θεμελιωνόταν το νέο καθεστώς.
- Ο βασιλιάς υποχρεώθηκε
 - ο να επικυρώσει τα τετελεσμένα
 - ο και να εγκατασταθεί στο Παρίσι, ώστε να βρίσκεται υπό των έλεγχο των επαναστατών.

στ. Η Εποχή του Ναπολέοντα (1799-1815)

Η Ευρώπη το 1812

Η Ευρώπη μετά το Βατερλώ (1815)

*Ο Ναπολέων
Αυτοκράτορας
Ναπολεόντειοι
πόλεμοι – ήττα
στο Βατερλώ*

Στην αρχή ως ύπατος (1799 -1804) και μετά ως αυτοκράτορας (1804-1815) ο Ναπολέων:

- κατόρθωσε να **καταλάβει μεγάλο μέρος στις Ευρώπης από την Ιταλία μέχρι την Ισπανία και την Πορτογαλία**, ενώ ετοιμάζε απόβαση και στην Αγγλία.
- **Αντιμετώπισε νικηφόρα τους αντιγαλλικούς συνασπισμούς,**
- αλλά η εκστρατεία του στη Ρωσία το 1812 (Ιούνιος-Δεκέμβριος) αποτέλεσε **την αρχή του τέλους της γαλλικής κυριαρχίας στον ευρωπαϊκό χώρο.**
- Σε δύο κρίσιμες μάχες,
 - ο στη **Λειψία** (1813)
 - ο και στο **Βατερλό** (1815), όπου αντιμετώπισε τις ενωμένες ευρωπαϊκές δυνάμεις, ο Ναπολέων **ηττήθηκε**
- και εξορίστηκε από τους συμμάχους σε ένα νησί του Ατλαντικού, την Αγία Ελένη, όπου και πέθανε το 1821.

Οι νικήτριες ευρωπαϊκές δυνάμεις:

- επανέφεραν, στη συνέχεια, την παλαιά τάξη πραγμάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη
- και **αποκατέστησαν τα απολυταρχικά καθεστώτα.**
- Παράλληλα καθιερώθηκαν οι αρχές της **ισορροπίας δυνάμεων** και της νομιμότητας, ως **κανόνες του διεθνούς δικαίου.**
- Η νέα συγκυρία που διαμορφώθηκε **καθόρισε και τη θέση της καθεμιάς από τις μεγάλες δυνάμεις**, όχι μόνο στον ευρωπαϊκό χώρο αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα.
- Κύριο χαρακτηριστικό των μεταβολών αυτών είναι:
 - ο η υποχώρηση της γαλλικής δύναμης,
 - ο η διαίρεση της Ευρώπης σε τρεις ζώνες επιρροής,
 - αυστριακή,
 - ρωσική

*Αποκατάσταση
της παλαιάς
τάξης
πραγμάτων –
Συνέδριο της
Βιέννης*

*Πώς
διαμορφώνεται
η ισορροπία των
δυνάμεων στην
Ευρώπη μετά
τον Ναπολέοντα
και πώς
επικυρώνεται
επίσημα
(Συνέδριο της
Βιέννης)*

- και πρωσική,
 - και η αναγνώριση του ρόλου της Αγγλίας ως παγκόσμιας δύναμης.
- Το πλέγμα αυτό των διεθνών σχέσεων προσδιόρισε και το συμβατικό πλαίσιο του μεταναπολεόντειου status quo που διατυπώθηκε, μετά από μακρές διαπραγματεύσεις των συμμάχων, με μια σειρά διπλωματικών πράξεων που είχαν ως επιστέγασμα τις αποφάσεις του Συνεδρίου της Βιέννης (1815).

ζ. Ο χαρακτήρας και το έργο της Επανάστασης

Μάταια τα ανακτοβούλια της Ευρώπης προσπαθούσαν με τις αποφάσεις τους στο Συνέδριο της Βιέννης να ανατρέψουν τη ροή των γεγονότων, **γιατί η Γαλλική Επανάσταση** επιτέλεσε έργο διαχρονικό όχι μόνο για την ίδια τη Γαλλία αλλά και για ολόκληρο τον κόσμο. **Δεν υπήρξε μια απλή πολιτική επανάσταση αλλά επέφερε άμεσα ή έμμεσα μεταβολές σε όλο το φάσμα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής.**

Στον πολιτικό τομέα:

Ποιες είναι οι μεγάλες μεταβολές που φέρνει στην Ευρώπη η Γαλλική Επανάσταση στον πολιτικό τομέα (εκλογές, δικαιώματα, τύπος, έθνος)

- **Δικαίωμα ψήφου:** η έννοια της λαϊκής κυριαρχίας εκφράζεται με το δικαίωμα ψήφου
- **Λέσχες.** και η εμφάνιση του θεσμού των Λεσχών προοιωνίζεται τα μετέπειτα πολιτικά κόμματα
- **Δικαιώματα:** Κατοχυρώνονται οι ελευθερίες, η ισότητα και τα δικαιώματα των πολιτών,
- **Έννοια του πολίτη:** ενώ για πρώτη φορά μετά την ελληνική αρχαιότητα δίνεται στην έννοια πολίτη η σημασία του υπεύθυνου ατόμου με συνείδηση των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων του.
- **Γραπτή κατοχύρωση των δικαιωμάτων.** Τα δικαιώματα αυτά κατοχυρώνονται και νομοθετικά, όχι μόνο με τα συντάγματα, αλλά και με τη θέσπιση Αστικού Δικαίου (Ναπολεόντειος Κώδικας, 1804).
- **Συμμετοχή του λαού.** Παράλληλα η συμμετοχή του λαού στα γεγονότα της Επανάστασης εγκαινιάζει την ανάληψη από την πλευρά των μαζών πρωταγωνιστικού ρόλου στο ιστορικό γίγνεσθαι,
- **Δύναμη του τύπου:** ενώ ο τύπος ως εκφραστής πολιτικών και κοινωνικών ομάδων αναδεικνύει τη σημασία της κοινής γνώμης στις εξελίξεις.
- **Έννοια του έθνους.** Ενώ μέχρι τώρα οι μονάρχες αποτελούσαν το σημείο αναφοράς που συνέδεε τις διάφορες εθνικές ομάδες, οι ιδέες της πολιτικής και εθνικής ελευθερίας της Γαλλικής Επανάστασης
 - προέβαλαν την **έννοια του Έθνους ως δύναμης ενοποιητικής, κυρίαρχης και ως ανώτατης πηγής όλων των εξουσιών.**
- **Το έθνος κινητήρια δύναμη εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων.** Η ίδια έννοια θα αποτελέσει κατά το 19ο αιώνα την κινητήρια δύναμη των εθνικό απελευθερωτικών κινημάτων.
- **Εθνικός στρατός.** Παράλληλα με την κινητοποίηση των πολιτών, για να υπερασπιστούν τα εθνικά τους συμφέροντα και τις κοινωνικές κατακτήσεις, δημιουργείται στρατός εθνικός. Έτσι τα γαλλικά στρατεύματα την εποχή του Ναπολέοντα, ως φορέας εθνικής και κοινωνικής συνείδησης, θα διασπείρουν σε ολόκληρη την Ευρώπη τις ιδέες της εθνικής ανεξαρτησίας και της πολιτικής ελευθερίας.

Ποιες είναι οι μεταβολές που φέρνει η Γαλλική Επανάσταση στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα;

Οικονομία.

Στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα γίνονται επίσης βαθιές αλλαγές

- με την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων,
- με τη δήμευση των περιουσιών πολλών ευγενών και της Εκκλησίας για χάρη του γενικού συμφέροντος,
- με τη λήψη μέτρων υπέρ των ασθενέστερων τάξεων.

Κοινωνία

- **Εκπαίδευση – επιστήμη - πολιτισμός.** Στην εκπαίδευση καθιερώνεται

- ο η δωρεάν και υποχρεωτική παιδεία και
- ο ιδρύονται ανώτερα πνευματικά ιδρύματα.
- ο Η επιστημονική έρευνα ενισχύεται με την καθιέρωση του θεσμού των επιστημονικών ινστιτούτων.
- ο Παράλληλα αναγνωρίζεται η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και λαμβάνεται μέριμνα για τη συγκέντρωση και διαφύλαξη της σε μουσεία.
- **Ανεξίθρησκία – χωρισμός εκκλησίας και κράτους:**
 - ο Υλοποιείται το αίτημα για ανεξίθρησκία, αφού το κράτος επιδεικνύει ανεκτική στάση στα θρησκευτικά ζητήματα.
 - ο Η Εκκλησία χωρίζεται από το κράτος και περιορίζεται στις θρησκευτικές της αρμοδιότητες.

Αλλαγές στην ανθρώπινη σκέψη – Σύγκριση με Ένδοξη και Αμερικανική Επανάσταση

- ο Ενώ η Ενδοξη Επανάσταση στην Αγγλία (1688) και η Αμερικανική επανάσταση περιορίστηκαν μόνο στην πολιτική ισότητα,
- ο **η Γαλλική επιδίωξε και την κοινωνική ισότητα.** Παρά το γεγονός ότι στην πορεία μερικές από τις κατακτήσεις της φαλκιδεύτηκαν ή εκδηλώθηκαν υπαναχωρήσεις σε αναχρονιστικούς θεσμούς, **η Γαλλική Επανάσταση στο σύνολο της αποτέλεσε την αστείρευτη πηγή ενός γενικότερου προβληματισμού που θα λάμβανε σάρκα και οστά στο μέλλον.**

Η ΕΥΡΩΠΗ ΤΟ 1815

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΟΡΩΝ

Ανεικονική αντίληψη: η καλλιτεχνική τάση, βάσει της οποίας στις παραστάσεις δε γίνεται χρήση της ανθρώπινης μορφής.

Αύγουστος: Ενας από τους τέσσερις συνάρχοντες στο σύστημα της Τετραρχίας που καθιέρωσε ο Διοκλητιανός (δύο Αύγουστοι και δύο Καίσαρες). Τουλάχιστο ως τις αρχές του 9ου αιώνα η ονομασία αυτή χρησιμοποιήθηκε ως συστατικό στοιχείο του αυτοκρατορικού τίτλου.

Αυλάρχης: πρώτος τη τάξει αξιωματούχος των ανακτόρων και έμπιστος του βασιλιά.

Αυτοκράτωρ: Ο τίτλος αυτός συνοδευόταν στο Βυζάντιο συνήθως από την έκφραση πιστός εν Χριστώ τω Θεώ, όπως και ο τίτλος βασιλεύς, και εξέφραζε τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα της αυτοκρατορικής εξουσίας, η οποία ήταν υπόλογη μόνο απέναντι στον Θεό.

Αψβούργου: Αυτοκρατορική δυναστεία που κυριάρχησε στη Γερμανία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (1278-1918).

Βογιάρου: Τα μέλη της παλαιάς βουλγαρικής και ρωσικής αριστοκρατίας, που συγκροτούσαν αρχικά τη συνοδεία των ηγεμόνων.

Βούλλα: Με τον όρο αυτό δηλώνεται το έγγραφο που έφερε τη σφραγίδα του πάπα της Ρώμης.

Γαληνοτάτη Δημοκρατία: Ονομασία του ναυτικού κράτους της Βενετίας που το κυβερνούσαν οι μεγάλοι πλοιοκτήτες και έμποροι της πόλης. Υποδηλώνει την οικονομική και πολιτική σταθερότητα της Βενετίας.

Γλαγολιτικό αλφάβητο: Ονομάστηκε το αλφαβητικό σύστημα στο οποίο γράφτηκαν τα αρχαιότερα έργα της σλαβικής γραμματείας (9ος αιώνας) και το οποίο στηρίχθηκε στην ελληνική γραφή. Το γλαγολιτικό ονομάστηκε πιθανότατα έτσι από το τέταρτο γράμμα του (Γ) που έχει την ονομασία γλαγόλ.

Δευτερογενής τομέας της παραγωγής: Ο Τομέας της οικονομίας που αφορά τη μεταποίηση, δηλ. βιοτεχνία και βιομηχανία.

Δίατα: Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται, για να δηλώσει το ανώτατο συμβούλιο των αντιπροσώπων των ευγενών, του κλήρου και των αστών στην αυτοκρατορική Γερμανία και σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Εικονοκλάστες: Άλλη ονομασία των εικονομάχων.

Εκλέκτορες: Οι επτά γερμανοί ηγεμόνες που συμμετείχαν στην εκλογή του γερμανού αυτοκράτορα.

Εκλογή: Συλλογή νόμων που δημοσιεύτηκε από τον Λέοντα Γ' και τον Κωνσταντίνο Ε'. Αν και αποτελούσε ουσιαστικά μία επιλογή από νόμους του Ιουστινιανού, η Εκλογή περιέλαβε και διατάξεις προερχόμενες από τοπικές συνήθειες.

"Ελέω θεού βασιλεία": πολιτική αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο μονάρχης έχει λάβει την εντολή της εξουσίας από τον Θεό στον οποίο και μόνο λογοδοτεί.

Ενωτικοί: Έτσι ονομάζονταν στο Βυζάντιο οι υποστηρικτές της Ένωσης της Ορθόδοξης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

Εξαρχάτο: Διοικητική περιφέρεια του Βυζαντινού κράτους κατά τον 6ο αιώνα, απομακρυσμένη από το κέντρο, της οποίας ο διοικητής (Εξαρχος) συγκέντρωνε την πολιτική και στρατιωτική εξουσία.

Καθολικός άνθρωπος (Homo universalis): Ο άνθρωπος με τα πολλαπλά ενδιαφέροντα, ο πολύπλευρα ανεπτυγμένος άνθρωπος, που αποτέλεσε ιδανικό της Αναγέννησης.

Καίσαρ: Από τις αρχές του 7ου αιώνα ήταν κάτοχος του δεύτερου σε σημασία βυζαντινού αξιώματος (μετά το αυτοκρατορικό).

Κεφαλαιοκρατικό ή Καπιταλιστικό σύστημα: Οικονομικό σύστημα που επικράτησε σταδιακά στη Δύση μετά την πτώση της φεουδαρχίας και μετά την Α' Βιομηχανική Επανάσταση. Στο πλαίσιο του η κατοχή και η εκμετάλλευση των μέσων παραγωγής βρίσκεται στα χέρια ιδιωτών, που έχουν επενδύσει τα κεφάλαιά τους σ' αυτά με σκοπό την αποκόμιση κέρδους. Το σύστημα αυτό θεωρεί το ιδιωτικό κεφάλαιο ως βάση και κινητήρια δύναμη οικονομίας.

Λογοθέτης του Δρόμου: Ο ανώτατος βυζαντινός αξιωματούχος που ήταν αρμόδιος για το οδικό δίκτυο, τις μετακινήσεις μέσα στη βυζαντινή επικράτεια, και κατ' επέκταση για τις μετακινήσεις πρεσβευτών, τη διπλωματία και την εξωτερική πολιτική.

Νόμισμα (solidus): Το χρυσό βυζαντινό νόμισμα.

Νεαρές: Νέοι αυτοκρατορικοί νόμοι. Σώζονται πολλές Νεαρές του Ιουστινιανού Α', του Ιουστίνου Β', αλλά και των αυτοκρατόρων της Μακεδονικής Δυναστείας.

Ορθολογισμός (Rationalismus): Φιλοσοφική θεωρία που δίνει έμφαση στη λογική απόδειξη της αλήθειας (18ος αιώνας).

Πάρουκος: αγρότης εξαρτημένος από κάποιον ισχυρό γαιοκτήμονα.

Περιβολή: Το δικαίωμα του αυτοκράτορα να διορίζει τους επισκόπους αλλά και η τελετή της υποτέλειας κατά το Μεσαίωνα.

Πορφύρα: Αίθουσα του ανακτόρου ντυμένη στα πορφυρά και προοριζόμενη για τους αυτοκρατορικούς τοκετούς. Πορφυρογέννητοι: Γόννοι της αυτοκρατορικής οικογένειας που γεννήθηκαν στη διάρκεια της βασιλείας του πατέρα τους.

Πρόνοια: Σύστημα, βάσει του οποίου ο αυτοκράτορας παραχωρούσε έκταση γης, με τα εισοδήματά της σε ένα ισχυρό πρόσωπο, το οποίο από την πλευρά του αναλάμβανε ορισμένες υποχρεώσεις έναντι του αυτοκράτορα. Από το 12ο αι. και εξής οι υποχρεώσεις αυτές είχαν στρατιωτικό χαρακτήρα. Από το 13ο αιώνα η Πρόνοια έτεινε να καταστεί κληρονομική.

Προστασία: Παρεχόταν από τους δυνατούς στους αδύνατους γείτονές τους, οι οποίοι ήσαν υποχρεωμένοι να πληρώσουν φόρο σε είδος ή να εργάζονται στα κτήματα των δυνατών.

Ρήγας (rex): Τίτλος παραχωρούμενος στους χριστιανούς ηγεμόνες. Η παραχώρηση προϋπέθετε την τυπική αναγνώριση της υπεροχής του βυζαντινού αυτοκράτορα και συνεπαγόταν περιορισμένη κυριαρχία εκ μέρους του αποδέκτη.

Ρωμανία: Η επικράτεια του Βυζαντινού κράτους.

Σύγκλητος: Συνέχεια της παλαιάς Ρωμαϊκής Γερουσίας, η οποία διατηρούσε στο Βυζάντιο πολιτική ισχύ μέχρι τον 6ο και τον 7ο αιώνα. Υποβαθμίστηκε κατά τον 11ο αιώνα, όταν στις τάξεις της εντάχθηκαν πολλοί έμποροι και βιοτέχνες.

Χάνος-Χαγάνος: Τίτλος των ηγεμόνων των λαών τουρκομογγολικής καταγωγής (Βούλγαροι, Άβαροι, Χάζαροι).

Χρυσόβουλλο: Το επισημότερο από τα αυτοκρατορικά έγγραφα, το οποίο έφερε ημερομηνία, υπογραφόταν ιδιοχείρως από τον αυτοκράτορα με πορφυρόχρωμο μελάνι και σφραγιζόταν με τη χρυσή αυτοκρατορική βούλλα.

Χωρίον: Η αγροτική κοινότητα. Η ακμή της χρονολογείται στον 8ο και 9ο αιώνα. Τα θεμέλιά της υπονομεύτηκαν από την επέκταση των δυνατών.